

MUČENIŠKĀ

POT

K SVOBODI

MUČENIŠKA POT
K SVOBODI

1946

SLOVENSKI KNJIŽNI ZAVOD V LJUBLJANI

TA ALBUM
JE BIL SESTAVLJEN
S SODELOVANJEM
PROPAGANDNE KOMISIJE
PRI IOOF
IN FOTO-SEKCIJE
TISKOVNEGA URADA
PRI PREDSEDSTVU
VLADE LRS

Ta knjiga predstavlja dokument v vrsti dokumentov iz najtemnejših dni v zgodovini našega naroda. Strahotne žrtve je moralo doprinesti slovensko ljudstvo v borbi za svobodo, za novo Jugoslavijo. Na živem telesu je doprineslo zgodovinski dokaz za krivdo mednarodne reakcije, ki je na usta svojega izrodka — fašizma oznanjala doktrino suženjstva malih narodov velikim sosedom, za slovenski narod posebej pa še doktrino popolnega iztrebljenja. Zmagalo je drugo načelo, načelo enakopravnosti narodov, načelo bratstva svobodnih ljudstev.

Krivci strahotnega trpljenja so deloma že prejeli zasluženo kazen, drugi pridejo na vrsto. Nikoli pa ne smemo pozabiti pravih povzročiteljev naše tragedije, predstavnikov temnih sil, ki so s svojim izdajstvom pritirali naše trpljenje do vrhunca. To smo dolžni žrtvam, ki so za našo svobodo trpele in legle v grob.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Javni tožilec Ljudske republike Slovenije:

Stante Jernej

Vojna v Evropi je končana. Nacizem in fašizem sta doživela svoj končni zlom in poraz, pustila pa sta strašne sledove barbarstva, kakršnega svet še ni videl. Šele sedaj po vojni bo mogoče ugotoviti nešteta zverstva, katera so počenjali okupatorji širom Evrope. Masovna grobišča nedolžnih žrtev, požgane vasi, izropane pokrajine, to so tipični sledovi zločincev, ki so hoteli podjarmiti ves svet.

Tudi slovenskemu narodu ni bilo prizanešeno. Od dne do dne prihaja na dan vedno večje število okupatorjevih zločinov vseh vrst, kajti vedeti moramo, da je slovensko ljudstvo pod okupacijo v smrtni grozi pred nasilji obmolnilo, danes pa ne najdeš skoraj nobene poštene družine, ki ne bi bila prizadeta po strahotnem okupatorjevem divjanju. Danes v svobodni Sloveniji ljudstvo javno obtožuje svoje krvnike. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo prejema iz vseh krajev osvobojene domovine nešteto prijav o zločinih, zbira pa tudi vsakovrstne dokaze o nasilju okupatorja.

Zgovoren dokaz so pač fotografije. Mnogi ujeti okupatorjevi vojaki so nosili po žepih fotografije svojih žrtev in so pri pogledu na razmesarjena trupla sadistično uživali. Pa tudi naši aktivisti so marsikatero žrtev in marsikateri zločin na skrivaj fotografirali ter tako ohranili nepobitne dokaze zločinskega terorja Italijanov in Nemcev nad našim narodom.

Fotografije, zbrane v tej knjigi, predstavljajo samo majhen del onega, česar nikdar ne smemo in tudi ne bomo pozabili. Prelita kri naših borcev za svobodo, naših mučenih ljudi v zaledju, terja maščevanje. Maščevanje bo strogo, toda pravično, zadelo bo okupatorje in tudi njihove domače pomagače, ki so kot prodane duše izdajali svoj narod in ga pahnili v največjo bedo in stisko. Porok za to nam je Moskovska deklaracija, v kateri so veliki zavezniki Sovjetska zveza, Velika Britanija in Amerika sklenili, da bodo vsi nemški vojaki, oficirji in člani fašistične stranke, ki so odgovorni za izvršena zverstva, odpremljeni v države, kjer so zločine izvrševali, in da bodo sojeni v skladu z zakoni teh osvobojenih držav in svobodnih vlad, ki bodo tam postavljene.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Fedor Košir,

v. d. predsednika Komisije za ugotavljanje zločinov
okupatorjev in njih pomagačev za Slovenijo.

1. Italijanske racije v Ljubljani 1942 — zasliševanje.

Ko so prišli fašisti v Ljubljano, so našli tu že svoje stare prijatelje. Bili so to ljudje, ki so bili že pred vojno povezani s fašisti, ki so fašistom izdajali poštene Slovence, ki so potem služili Hitlerju in pobegnili z razbito Hitlerjevo vojsko.

Italijanski fašisti so spremenili slovensko zemljo v vrsto koncentracijskih taborišč. Visoke žične ovire in ograje, bunkerji in plotovi, poseke ob cestah in železnicah in do zob oborožene patrolje so držale v ujetništvu mesta, trge in vasi. Partizanska misel in partizanska borba pa ni priznala in spoštovala vsiljenih meja iz žice in betona, kakor ni priznala te oblasti v črnih srajcah in škornjih. Fašisti so čutili na svoji koži ljudski upor. Nevarnost za okupatorja je bila vedno večja — ni bil varen na cesti, ni bil varen ponoči, ni bil varen podnevi, ni bil varen v svojem betonskem bunkerju. Vsak človek je bil sumljiv. Ženska, ki je podnevi delala na polju, je ponoči opravljala službo kurirke, uradnik je podnevi v uradu korespondiral, a zvečer delal v tehniki in v organizaciji. Treba je bilo pre-

2. Italijanske racije v Ljubljani 1942 — prva postaja na križevem potu v gramozno jamo.

iskav in spet novih preiskav. Tako so napravili fašistični okupatorji svoje množične racije po Ljubljani. Ves promet po mestu je zastal. V zgodnjih jutranjih urah so močne patrulje zasedle vse ulice in trge. Povsod so bile postavljene strojnice. V hiše so vdrali italijanski vojaki, Sardinci, grenadirji, karabinjerji, kvesturini, pobirali moške in jih odvažali s kamioni v kasarne. V kasarni je prestal vsak vrsto ponižanj: od telesne preiskave do rimskega pozdrava. Ponižanje slovenskega ljudstva — to je bil prvi namen fašistov. Drugi je bil še hujši — med karabinjerje so bili pomešani slovenski izdajalci v laških uniformah, ti so poznali zavedne ljudi, jih s tajnimi znaki kazali in izdajali. Sledila je aretacija, internacija, smrt v gramozni jami. Prodanih duš v naši sredi pa to ni ganilo. Ne, vsega tega

3. Italijanske racije v Ljubljani 1942 — slovenski izdajalec v družbi italijanskih oficirjev.

je bilo še premalo. Pogrešali so organizacije v izdaji, pogrešali so načrtnosti v sodelovanju z okupatorjem, prosili so okupatorja, naj na spretnejši način mori in rop. Zatiralci slovenskega ljudstva so čutili, da preti njihovi oblasti neizprosni konec, da jih bo ljudstvo zahtevalo in z njimi obračunalo. Vsa reakcija, ki je v stari Jugoslaviji gospodovala, je čutila nevarnost za svoj obstoj. Prosila je okupatorja za orožje — da bi to orožje uporabila proti ljudstvu, da bi zatrla ljudsko osvobodilno gibanje, pa čeprav za ceno narodne svobode. Pod krinko križarske vojne, vojne za vero, je poizkušala vplivati na nezavedne,

4. Izdajalec Ivan Ban daje informacije italijanskim in nemškim oficirjem, ki so v borbi proti partizanom leta 1942. tesno sodelovali.

še neprobujene sloje slovenskega ljudstva. Toda pod to krinko so skrivali svoje podle reakcionarne namene. Bela garda je javno nastopila. Njeno ime je bilo seveda italijansko MVAC — Milizia volontaria anticomunista, a budnih stražarjev slovenstva to ni motilo. Na črni baretki je nosila ta milizia mrtvaško glavo — čudna zmes fašistovske barve in gestapovskega simbola. Zdaj je šlo okupatorju vse laže in hitreje od rok. Po stezah, ki jih tujec ne bi mogel najti, so vdirale kombinirane patrulje izdajalcev in fašističnih psov proti taboriščem partizanov. Seveda so morali s krvavimi glavami spoznati, da so se lotili težke, dà, nemogoče stvari. »Partizanov se ne dá uničiti,« toži italijanski general ljubljanskemu škofu; prevzvišeni škof toži: »Partizanov se ne dá uničiti.« Kar okupatorji niso mogli škoditi v neposredni vojaški moči, to so hoteli storiti na njihovem partizanskem političnem terenu: talci, talci in spet talci! Med ljudi naj bi se naselil strah; Sovjetska zveza se je junaško borila, druge fronte na zapadu ni bilo. Treba je zadeti samo še ljud-

5. Judež Ivan Ban iz Trebnjega vodi italijansko vojsko proti partizanom.

stvo, ki se bori, »spraviti ga k pameti«, izviti mu orožje iz rok, prestrašiti ga in uničiti njegov odpor za vsako ceno. Zatorej: talci, talci in spet talci!

Kako lahko je bilo poloviti neoborožene ljudi! Trebanjski veljak Ivan Ban je to dobro znal. Tudi brez politike bi ubijal ljudi. Ivan Ban ni edini in ne osamljeni pojav izdajalca. V zatohlem zraku reakcionarne, brezvestne, špekulantske, docela nemoralne politike je rastel in je zdaj dobil orožje, denar in oblast. V uniformi italijanskega colonella se je dal posneti v mraku pred gozdom, v katerem so padle od njegovega izdajstva slovenske žrtve. Z nemškim oficirjem in fašisti se je znašel na trebanjskem trgu na vojaškem posvetu. Z vedno enako uslužno vnemo Judeža hiti pred kolono po cesti v breg — njegov konec je bil tak, kakršnega dobe vsi Judeži vseh časov: 8. septembra 1943 se je na ljubljanskem kolodvoru obesil.

6. Slovenske vaške straže se vežbajo pod italijansko komando.

Partizanske akcije so že prvo leto osvobodilne borbe italijanskemu okupatorju veliko škodile. Že prvo leto so partizani pokazali, da imajo v rokah nekaj, kar se dá postaviti tudi proti najmodernejši oborožitvi, proti strojnicam, tankom in letalstvu. Pokazali so, da je ravno partizanstvo taka nova sila, vojaška, politična in moralna. Široka zakoreninjenost v ljudskih množicah, konspiracija in živa vera v zmago pravične stvari so delale čudeže. Italijani so se morali braniti vedno bolj previdno in načrtno, iz ofenzive so morali v defenzivo. S tem pa so si vzeli še zadnje možnosti uspešnih akcij.

Partizani niso počivali ne ponoči ne podnevi. Pred očmi okupatorjeve, z žičnim in betonskim blokom zaprte Ljubljane je v noči od 4. na 5. december 1941 zgrmel železniški most pri Preserjih v reko. Promet iz Italije v Ljubljano in naprej na vzhod je bil za daljši čas pretrgan, dragoceni delovni čas je šel v izgubo, vlaki so se ustavljali. Bes fašistov ni

7. Ivan Ban iz Trebnjega v vlogi fašističnega polkovnika.

poznal meja. To je bil onemogli srd fašista, ki vidi, kako se mu ruši njegova umetna zgradba in kako se z vseh strani dviga revolucionarni upor borbenega ljudstva. V naglici so polovili v okoliških vaseh 69 nedolžnih ljudi, jih na vse načine mučili in odgnali v internacijo. Pred svoje vojaško sodišče v Ljubljani so postavili te ljudi. »Glejte atentatorje,« so lajali fašisti. »Proces bo razkril njihovo zločinsko dejanje!« sta vpila slovenska časnika »Jutro« in »Slovenec«. Tako so rimski komedijanti res uprizorili komedijo v justični palači. Večina obtožencev je dokazala svoj alibi za noč, v kateri je bil most porušen, obtožnica je izgubila vso svojo prepričevalnost. Fašistom je šlo za smrt slovenskih ljudi in za tako stvar bi se splačalo most porušiti, če bi že ne bil porušen. Tako je padlo šestnajst mladih življenj, potem ko so na njih fašistični rablji še pokazali, kaj jih je naučila razbesnela reakcionarna imperialistična vzgoja. Zločinec si je oskrbel fotografije. V neki mrtvašnici so pometali ljudi še tople v koritom podobne krste — ena, dve, tri, štiri, pet, šest... šestnajst. V tem groznem prenočevališču so otrpnili udje, iz ene

8. Razmesarjene žrtve prvega procesa v Ljubljani po uspelem porušenju železniškega mostu pri Preserju.

krste žuga stisnjena desnica. Globoko med ramena je pogreznjen razbit obraz... Mlad človek je prekrižal roke čez telo, glava mu je padla vznak, se sunkovito obrnila navzgor, usta niso izkričala bolečine in obtožbe, sredi besede je zamrl glas.

Potem so se odprle jame v kotu pri Svetem Križu. Tam jih bo prerasla zelena trava. Kakšno zločinstvo! Desetine in desetine mrličev so polegale tja v tisti kot pri Svetem Križu in ne straže ne detektivi niso pomagali; tja so romali Ljubljčanji in pozabljeni kot je postal častni prostor počitka. Fašist pa je dejal: »Treba bo nekaj storiti! Streljajmo ljudi kar po deželi in jih zagrebimo kar na mestu! Da, tako storimo!«

Potem so ljudje nekega deževnega dne brali po mestu in vaseh lepe bele plakate — v dveh jezikih: »Ker je bila porušena železniška proga v Radohovi vasi, je bilo na mestu

9. Razbit obraz ene izmed 16 žrtev preserskega procesa.

dejanja ustreljenih šest talcev, katerih komunistična delavnost je bila splošno znana — notoriamente nota.« Taki plakati so se potem tiskali kar v serijah. Nikoli nobenih imen, nikoli podatkov. »Komunistična delavnost« naj bi bil nekak bav-bav za miroljubnega malomeščana, opravičilo kričeče krivičnosti sistema. Ne glede na to, da je ravno Komunistična Partija odigrala častno vlogo v boju za osvoboditev in za ustvaritev vseljidske enotnosti, da je na njeno pobudo nastala OF in da je v njej bilo tisto žarišče, iz katerega se je vsenarodna borba šele mogla ideološko in taktično razviti, ne glede na borbenost in ogromni krvni davek — ne glede na vse to je sistem talcev sam tisto, kar je posebno jasno pokazalo fašistične namene. Zastrašiti malomeščanske plasti, vnesti zmedo med vrste aktivistov, zlomiti upornost kmetov, kompromitirati svoje slovenske sodelavce pred narodom in jih

10. Fašistično pravosodje pri preserskem procesu.

tako še bolj vkleniti v svoj voz, pobiti čim več slovenskega ljudstva in zlomiti njegovo borbena voljo — to je bil konstanten cilj fašističnega terorja.

Ob tem dogodku, ob prvi javni ustrelitvi talcev v Radohovi vasi, pa se moramo dotakniti neke prevažne stvari. Kaj je storila domača reakcija? Kaj so storili slovenski politični vohuni, ki so bili zvezani z Italijani? Kaj je storil Natlačen? Kaj je storil škof Rožman? Čim bolj je slovensko ljudstvo stopalo na pot oboroženega boja, tem bolj so se povezavali z okupatorjem, tem večji in strašnejši so postajali njihovi zločini.

Toda ljudstvo jih je spregledalo, spoznalo in še čvrsteje prijelo za orožje.

In talci so padali dalje...

V interesu vse slovenske reakcije s škofom Rožmanom na čelu je bilo, da so italijanski in nemški fašisti divje streljali naše ljudstvo, v interesu tistega Rožmana, ki je

11. Prvi talci v Radohovi vasi in njihovi morileci.

sramotno klečeplazil pred generalom rdečih kravat in ga rotil, naj iztrebi iz slovenskih gozdov naše najboljše ljudi. Isti razlog ga je silil k molku ob slovesnih lepakih, strašnih osmrtnicah, saj sta jih podpisovala njegova dobra znanca in prijatelja — Robotti in Grazioli. Dobro je vedel sam in vsi njegovi, da padajo s talci heroji osvobodilnega boja slovenskega ljudstva. Molk je bil v tem primeru dobro premišljeno soglasje in okupator je v tem molku našel sijajno legitimacijo in dejansko prvovrstno moralno oporo za nadaljnje brezobzirno iztrebljanje. Vodstvo slovenske reakcije je dobro premislilo: okupatorju pošljimo naproti izdajalce Banovega kova, mi pa mu nudimo vso moralno in dejansko pomoč! Resnično, okupatorjevi interesi in interesi domačih reakcionarnih veljakov se niso križali...

Okupator je hotel s talci zbiti iz rok orožje na smrt obsojenega slovenskega naroda in slovenska reakcija je morala ploskati k tako »učinkovitemu« sistem. Hotela je za

12. Defile fašistov ob žrtvah v Radohovi vasi.

vsako ceno, da bi se zavrl vseljidski oboroženi odpor, silno, silno je upala, da bo sedaj obnemel jek strojnic iz naših gozdov. Čemu naj bi tedaj zakričali v svet svoj: prepovedujem? Ne, nikakor ne, to bi bil greh proti njej sami. Naj le padajo talci, naj bo le obsojen na smrt vsak tisti, ki je »osumljen, da podpira Osvobodilno fronto«... Od strahu pred smrtjo bo slovenski človek vendarle postal ponižen in dober in pa pokoren okupatorjevim postavam, ki so »od Boga«, postal bo pa s tem tudi pokoren interesom slovenske reakcije same.

In učinek? Nič več strahu, nič več kolebanja, pač pa še zagrizenejši odpor! Vsem je postalo jasno zločinstvo reakcionarjev, ki so si lastili pravico gospodovanja nad življenjem in smrtjo slovenskega ljudstva, zato je zrasla mržnja naših ljudi do vrhunca. Vzdržati

13. Fašistični pokolj na Brdu pri Ljubljani — žrtve na pokopališču na Viču.

moramo! To in samo to je bila parola, ki je šla v tistih groznih dneh od ust do ust med slovenskim ljudstvom. In vzdržali smo. Še več! Iz tega boja smo izšli trdnejši, prekaljeni in prežeti z globoko vero v moč in silo združenega ljudstva.

Kakor je bil velik naš gnev do fašistov in domačih prihuljenih izdajalcev, tako velika je bila naša ljubezen in spoštovanje do vseh tistih veličastnih žrtev, ki so omahnile k tlom zdaj tu, zdaj tam! Slava jim! To so govorili po Ljubljani lističi, s katerimi je bila posuta vsa Slovenija. Vedno znova in znova so romale naše misli in naša čustva v samotne celice ljubljanske sodnije, v celice garnizijskih zaporov tako imenovane belgijske vojašnice. Slovenski narod je s svojim središčem Ljubljano živo sodoživljal tragiko mladih ljudi, ki so bedeli po zaporih noč za nočjo, ki so bolešno prisluškovali vsakemu koraku in glasu na hodnikih in ki so tako rekoč v popolni pripravljenosti sprejeli oficirja,

14. Sedemnajst žrtev z Brda na pokopališču na Viču.

ko je stopil sredi noči med nje, jim prebral imena in jih v stilu fašistične »pravičnosti« pozval k izpolnitvi zadnje dolžnosti... In sredi noči so se izbranci poslovili, ostali pa so se vprašali, kako da še niso na vrsti. To in samo to vprašanje, to in samo to začudenje jim je ostalo. Takó noč za nočjo.

Toda ali res ni bilo tolažeče misli v dneh pričakovanja skorajšnje smrti? Bila je. Bila je zavest, da iz dneva v dan narašča množica borcev po svobodnih gozdovih in zajema moč tudi iz njihovih žrtev. Ta bo nekoč pregnala fašistične gospodarje in terjala odgovor za storjene zločine. Bilo je neizprosno upanje, bilo je prepričanje, da bo narod skoraj svoboden in da se bo tedaj spominjal tudi njih zasluženja in njih mučeništva. Niso torej živeli in umrli zastonj. Od tu so črpali ono fašistom nerazumljivo junaštvo, od tod njih mir. Od tu njih glasna pesem, ki se je borila z ropotom avtomobilskih motorjev, ko so jih v sončnih

15. Neznane žrtve italijanskih fašistov — talci.

jutrih vozili na morišča, in ki je zmagovala. Ni je bilo silę, ki bi to pesem preglasila. Ljudje so vsako jutro čakali, kdaj jo bodo začuli. Po pesmi so jih spoznali. In kadar so jo slišali, so se sklonili k oknom. Mesto pa je zvedelo: danes so jih spet streljali.

16. Fašistični vojaki sezuvali talcem čevlje.

Izza vseh strašnih zločinov, ki se vrste pred nami, pa vstaja v vedno določnejši obliki lik človeka, ki ga je vzgojil fašizem. Zločinstvo se mu bere z obraza in iz njega je izginilo vse človeško. Poglejte ga, na vseh slikah iste poteze popolne moralne ubitosti. Kakšen naj bi bil sicer človek, ki je tolikokrat z dragocenim življenjem slovenskih ljudi kupčeval. Kdo ne ve, da so bili oficirji onega »slavnega« Corpo d'Armata prvovrstni špekulanti, ki so nešteto ljudi polovili, da so potem izsilili od svojcev denar in določali krivdo po lestvici nakazanih denarnih vsot? In to si redno srečaval povsod: od armadnega poveljstva do zadnjega fašističnega izgubljenca. Fašisti so trpinčili naše ljudi z neverjetno naslado. Ta njihov sadizem se je izražal zlasti tudi ob talcih. Talci! Karabinjerji so v... in začeli klicati zdaj ta imena, nato zopet druga, podili ljudi iz enega prostora v drugega, se držali sila zagonetno: vse zato, da bi ustvarjali ozračje smrtnega st...

17. Italijanski fašisti hladnokrvno ogledujejo slovenske žrtve.

Ena izmed mnogih fašističnih zločinskih naslad je bila tudi ta, da so si morale žrtve same kopati grob. Samo pogledjte te obraze okrog stoječih fašistov! Niti enega ni, o katerem bi lahko rekel, da se v njem izraža človek. Že ob samem pogledu na te obraze mora človeku zastati srce. Ne, to niso obrazi vojakov, v katerih je vklesana odločnost, v njih in v vsem ponašanju teh ljudi se zrcali podoba npravne pokvarjenosti. Eden si brezbrizno prižiga cigareto, drugi stoji z zavihanimi rokavi, ves željan krvi, vsi pa kot hijene preže na žrtve in se po fašistovsko krohotajo. Še strel in njihov »herojski« akt je zaključen.

Dan za dnem padajo samotne žrtve. Okupator in domači izdajalci se zajedajo v telo slovenskega ljudstva. Po cestah naše dežele odmevajo strahotni koraki ubijalcev. V sončnem dnevu plahutajo peroti smrti, groza vohlja kakor pes čez njive, skozi gozdove, v sleherni skriti kot mučeniške zemlje. Delavca iztrgajo od dela in ga pehajo v grob, ker

18. Mrtvi žrtvi snema italijanski fašist prstan z roke.

samozavestno ljubi svobodo. Živega človeka peljejo v pogubo, na pokopališče, da še mir mrtvih oskrunjajo. Svečeniški črnosrajčnik uganja komedijo s križcem: znamenje odpuščanja in ljubezni se v morilski roki spreminja v ogabno roganje. Nema so usta mučenika, v togi postavi se prelivajo zadnje minute. Dvignili so puške in za razkopanim pokopališkim zidom se je izsulo spet dragoceno življenje. Nov nespravljivi zločin je pal na krvne brate, ki se v slepem pajdaštvu z osvajači niso obotavljali hromiti borbeno silo svojega ljudstva. Zato pridi pravica!

Zažičene slovenske vasi so se spremenile v majhna taborišča. V lastnih domovih so bili priklenjeni ljudje kakor v ječah. Črni oblastniki so te ustavljali na vsak korak, legitimirali neštetokrat, vlačili na karabinjerske postaje, zasramovali in pretepali brez najmanjšega povoda. Tesnoba in trpljenje sta v neutrudljivih valovih zalivali naše kraje, odvratno vreščanje in južnjaški vik osvajačev je polnil sleherno minuto dneva in noči, sleherno

19. Na samoti ubit naš kurir.

minuto so hoteli, da nas trpinči misel: Tu so. Onkraj žic, ki so tekle čez najplodnejše njive, je poleglo zrelo žito, ki ga ni nihče žel, je gnil dozoren krompir, ker ga niso pustili izkopati. In če je gnalo kmeta k zemlji, h krušni materi, so ga sredi dela premnogokrat prevrtale okupatorske krogle. Streljali so ljudi kakor zverjad, vohunili za vsako stopinjo, še zrak je bil okužen od njih. In mučeniško ljudstvo se je oziralo čez žice v zelene hoste, kjer so borci za njegovo svobodo kovali zmago. Povezano je bilo z njimi, verovalo je neomajno v dan, ko odplavi sila z gorá fašistično nesnago s slovenske zemlje. In okupatorji so to predobro vedeli. Zato so vlačili v vasi ujete borce, naganjali skupaj ljudi ter jih prisilili gledati strašne sprevode v smrt. In glejte, zgodilo se je, da je stopal mimo matere sin, mimo otroka oče na morišče. Spodrezati so hoteli korenine veličastne vstaje tam, od koder so neprenehoma pronicali sokovi v mogočno se razraščajoče drevo osvobodilnega boja: v vasi, med delovnim kmečkim ljudstvom. Za žicami, kamor so hoteli stisniti vse

20. Močno zastraženi talci na zadnji poti.

slovensko življenje, so ubijali, in kri, ki se je v mlakah stekala ob teh žicah, je bila živi kažipot v gore in dokaz, kako je butala narodova volja ob okove in jih v orjaškem, nenakem boju tudi drobila. Ubiti tovariši sredi slovenskega polja ne slabijo ljudstva v borbi, marveč borbo krepijo.

Pobožni sen fašistov pa je bil vendarle kljub vsemu silnemu terorju nad prebivalci bitka proti partizanom samim. V ta namen so pripravili svojo znamenito ofenzivo poleti 1942. Moderno oborožena vojska velike države se je spravila nad partizanske grupe, ki so si morale orožje vedno izvojevati in upleniti od sovražnika. Številne divizije Italijanov so se vrgle na notranjsko in dolensko področje pod poveljstvom samega vrhovnega rablja Robottija. V Gorici se je sešel vojni svet fašističnega imperija, vodil ga je Mussolini, navzoče so bile vse vodilne vojaške osebe Italije. Vsi zločinci so se združili, hoteč partizanstvu zadati smrtni udarec.

21. Mrtvaški sprevod je zavil proti gozdu.

Teren je pripravila slovenska reakcija doma. Slovenska reakcionarna gospoda je s pomočjo svoje izdajalske mreže zaupnikov napravila sezname zavednih ljudi, sezname družin, ki so imele moške v hostah, in sezname družin, ki so se že v stari Jugoslaviji borile proti zločinski reakcionarni politiki peščice mogotcev. Italijanski fašisti so napravili ofenzivo s pomočjo in s sodelovanjem bele garde, z domačo reakcijo. Vojaške akcije so se vršile s političnim in vojaškim namenom, vršile so se proti partizanom v gozdu in proti partizanskemu zaledju.

Tri mesece je trajala ofenziva Italijanov po Dolenjskem in Notranjskem in rezultat je bil: vojaški neuspeh. Partizanski odredi so se umaknili v težko pristopne kraje, ki so jih nato mogli ubraniti proti posameznim italijanskim skupinam, katere so se do tja upale. Ko je v jeseni naval moderne armade uplahnil in so se fašisti spet umaknili v doline

22. Žrtve si same kopljejo grob.

ter pričeli graditi svoje utrjene postojanke in jih pripravljati za zimo, je bilo jasno, da je najhujše za partizansko vojsko mimo. Na veliki svetovni pozornici pa se je kmalu pričela drama pred Stalingradom.

Težje posledice italijanske ofenzive je imel teren. Požganih je bilo na stotine hiš, uničen pridelek vsega leta, živina pobita ali odpeljana, njive razteptane, sadovnjaki in vinogradi opustošeni, železnice in mostovi porušeni. Italijanski oficirji so prednjačili v divjanju po vaseh: V Hrastovem dolu je colonello, ki je najbrž začel svojo kariero kje v Abesiniji, lastnoročno zažigal skednje, kašče in hiše z vžigalicami in cigaretami, potem ko so mu vojaki morali natrositi slame in jo politi z bencinom. V občini Št. Vid pri Stični je italijanski oficir stopil na sredo obkoljene vasi in pričel brati imena — trideset imen, trideset družin, ki so imele moške pri partizanih. Zagorele so hiše, ljudje pa so bili odgnani v dolino in odpeljani na Rab. Na Rab! Taki prizori so se ponavljali povsod. Moške, ki jih je okupator ujel, je brez milosti pobil sredi vasi, ali na poljih, ali ob cerkvah.

23. Pet borcev za svobodo zločinsko streljajo v hrbet.

Na Primorskem teror ni bil manjši. Seveda so bile tam razmere drugačne. Ofenziv tako velikega obsega kot na Dolenjskem in Notranjskem ni bilo, ker so bili partizanski odredi manjši, teror proti prebivalstvu ni bil tako živ in podrobno organiziran, ker je bila domača izdaja, katera edina daje okupatorju v roke kolikor toliko uspešno orožje proti borbi ljudstva za narodno svobodo in boljšo bodočnost, tamkaj razmeroma redke pojav. Posamezne akcije proti partizanom pa so se ves čas vršile. Po številu žrtev je treba posebej omeniti italijanski pokolj na planini Golobar nad Bovcem. Tudi tu je domača izdaja omogočila, da so bili borci obkoljeni. Ves dan je trajala bitka proti veliki italijanski premoči. Štirideset partizanov je padlo, ko so krili umik ostalim, ali v teku silovite borbe. Italijani so jih privezali na mule in zvelkli po strminah v dolino. Ohranjene so fotografije, ki si jih je fašistični rabelj

24. Fašisti in belogardisti ženejo žrtev na morišče.

priskrbel za dokumentacijo. Kaj je hotel z njimi dokumentirati? Svoj uspeh? Ta uspeh je bil samo prehodni, krajeveni dogodek. Strašna dokumentacija pa je ostala. Dokumentacija barbarstva fašistov, dokument zverinstva in grozote.

V krsti XI leži na pol gol, raztepen in razmrcvarjen junak. Cele ploskve kože so podplute s krvjo. Fotografov pomočnik sloni na krsti, kakor da bi opravljal najbolj navaden popravek na svetu. Zločin je bil tem ljudem navada. Pobijanje sistem življenja.

V krsti XXII počiva junakinja — partizanka. Branila se je do zadnjega naboja in držala postojanko. Ko je videla, da je zajeta, je ustrelila dve svoji tovarišici in končno sebe. Takih junaštev in zavednosti je zmožna slovenska žena — partizanka.

V krsti I leži dekle. Kamen so ji dali za vzglavje za počitek razbiti glavi, okrvavljenemu obrazu, tej podobi slovenske mladine v letih boja za svobodo. K partizanom je prišla zjutraj, stopila v četo in že tisti dan žrtvovala življenje za pravično stvar.

25. Ogabna komedija fašističnega duhovnika.

V krsti XVI leži junak. Niti okupator se ni upal pokazati njegovega trupla. Pokrili so ga z odejo, da je videti samo roke in glavo. Kljub temu se vidi, kako je fotografov pomočnik moral za lase dvigniti težo mrtve glave, da je bil posnetek »zadet«. Kaj bi nam povedal ta mrtvi fant o svoji zadnji borbi, če bi odprl oči in spregovoril?

V krsti se pogreza v svoj mir nova žrtev. Boj z ogabnim okupatorjem je pri kraju. »Pustite me zdaj spati. Tovariši me bodo maščevali. Tudi nad teboj, ki sloniš nad mojo krsto in nemara kadiš cigareto. Jaz sem živ zmagovalec in ti, prekleti fašist, si brezupen mrlič.«

26. Fašisti in vaška straža so namerili puške.

V krsti XV se je komaj pomiril uporni duh. Odločno stisnjene ustnice ne bi poznale opravičujoče besede ne za storilce, ne za tuje krivce. Ne bi je poznale, ne, prekipele bi od srda nad zagovorom domačih, nekoč domačih ljudi, zdaj izdajic. Desnica bi odmahnila in se stisnila v pest. Ta mladi borec ne bi ostal, kakor so ga položili semkaj. Ne bi si dal počitka, dokler bi bilo na Slovenskem še kaj takega mogoče, kar se je zgodilo tu.

V krsti III leži mlad, prav mlad junak. Tudi otroci so postali v teh letih junaki. Ali mu je žal, da ga je čas pahnil v ta nespravljivi boj? Ali mu je razumljiva žrtev, ki jo je dal za domovino? In za očeta in za mater in za sestre, za brate? Ne bo spregovoril, ne bo povedal. Nekaj groze je v tem mirnem, prezgodaj modrem obrazu. Še več pa je miru in skromne zvestobe. Tudi on je padel za veliko stvar, čeprav je bil majhen in nebojlen.

27. Žrtev je morala poklekniti ob pokopališki zid.

Tudi on je stopil v četo, ki bo zdaj noč in dan, v snegu in cvetju, stražila slovenske primorske kraje.

In na planino Golobar se je sklonila zvezdnata, spokojna noč.

Rab, kraj množičnega umiranja našega ljudstva, bo ostal za vedno eno najstrašnejših imen v zgodovini slovenskega trpljenja. Rab, idiličen otok najlepšega morja na svetu, otok, ki ga je poznalo naše delovno ljudstvo le iz pripovedovanja premožnih letoviščarjev, je ime groba, ki je požrl tisoče slovenskih življenj. Ob imenu Rab je grozotni srh spreletel množice jetnikov po ostalih italijanskih taboriščih, kamor je hitro prodrl glas o otoku smrti. Rab je pomenil smrt samo.

V prvih mesecih okupacije so se fašisti pri nas nemara dobro počutili. V brezdelju in uživanju so se pasli po naših krajih. To je pohlevno ljudstvo, so rekali in lazili za

28. Belogardistični krvniki.

dekleti. Potem so udarili iz host partizanski streli. Zbegani fašisti so se jeli utrjevati, graditi bunkerje in z bodečo žico preprezati vso pokrajino. Šest divizij so razmestili na mali košček slovenske zemlje. A junaški partizanski odredi so naraščali od dne do dne, da se niso

29. Junaška smrt partizana in partizanke — na poti k usmrtilvi.

počutili nikjer varne. Morali so zaježiti dotok v gozdove. A kako? Ljudi niso poznali. Potrebno je bilo odstraniti čim več moških, ki bi utegnili postati partizani. Meseca februarja in marca 1942 so pričeli s proslulimi množičnimi aretacijami. Transport za transportom je goltal mladeniče in jih odlagal v prvih koncentracijskih taboriščih. To pa je bilo premalo. Očistiti je treba tudi tisto zemljo, koder bi se utegnila premikati partizanska vojska, in prepričati ljudem, da bi jo podpirali. V dvomesečni roški ofenzivi so požigali samotne koče, ki so jih prej oplenili živine, blaga, živil, oblek in denarja, ter vozili kmete, pobrane pri delu na polju, z ženami, otroki in starci vred v internacijo. Natrpani v živinskih vagonih so nesrečniki zapuščali domovino, spremljal jih je svit gorečih vasi in bedne kolone so se iztekale v številna italijanska taborišča, izmed katerih je bil Rab najstrašnejši. Tudi pri tem zverskem delu so imeli okupatorji pomagače v domačih

30. Zavezali so jima oči.

izdajalcih. Ti so ovajali fašistom slovenske ljudi in prilagali svojim denuncijacijam pravcate liste ljudi, ki jih je treba spraviti s poti. Sistematično uničevanje slovenskega življa v taboriščih se je pričelo. Rab je odprl svoje žrelo, iz katerega se premnogim ni bilo dano vrniti.

Križev pot v internacijo! Malokdo ga ni doživel. Vroče poletje 1942. leta. Vožnja brez konca in kraja v zaplombiranih vagonih, nosečih po petdeset žehtečih teles, ki so pol ležala na govnatih tleh, pol slonela drugo na drugem, neznosna pekoča žeja in omedlevanje, začetki trpljenja, ki ni nikoli jenjalo. Nesrečne kolone v prahu italijanskih cest, vpitje, pljuvanje in psovanje signorin: »Ribelli! Ribelli!«, čakanje na taboriščnih dvoriščih ure in ure v neusmiljenem soncu, ko žrejo človeka prah in prve uši. In preden razmestijo

31. Zadnji trenutki.

internirance po šotorih, že uklenejo prvega v železje in ga obesijo na kol. To bodi tvoja usoda, narod, ker ljubiš svobodo. V rabsko taborišče so natrpali fašisti okoli 14.000 ljudi. Na najbolj nezdravem kraju otoka, kjer je bila talna voda ponekod že pol metra v globino, so plahutali nešteti šotori v neprestani burji in jugovetru. V njih je moralo biti prostora za šest ljudi. Očeta so ločili od otrok in kdor se je drznil pogledati izpod ponjave, mu je zapel bič po hrbtu. Nad vse mučno je bilo životarjenje pod šotori v deževnih dneh, zauživanje hrane, pripravljanje ležišča, odpiranje in zapiranje šotornega krila, ko je dež napel platno. Ker ni bilo prave kanalizacije, je ob deževju kljub z gramozom posutim tlom nastajalo blato, ki so ga bedni interniranci znašali na svoja bedna ležišča. Ko pa je spet močan veter v najkrajšem času posušil blato, je zaradi svoje moči zanašal posušeno blato in pesek v šotore, se kopicil na slamnjačah, se zažrl v obleko ter polnil oči, ušesa in celo

32. Zadeta sta.

usta. Tekli so meseci in psihoza v taborišču zaradi lakote in obupnih higienskih razmer se je bližala blaznosti. V resnici so se v novembru in decembru jeli zatekati v bolnišnico vedno številnejši blazni bolniki. Strašna je bila noč na 29. 9. 1942 s silnim vetrom in plohami. Zaradi skrajno malomarne kanalizacije je narastel hudourni potoček na severovzhodnem delu taborišča, prestopil v hipu bregove, podrl vse ovire in se kakor reka razlil preko dela taborišča. Podiral in odnašal je s seboj šotore. Interniranci so v brezmejnem obupu reševali iz valov sebe in tisto pičlo obleko, ki so jo imeli s seboj, ter opremo. Voda je ponekod segala do pasu. V jarkih, ki jih je izjedla, je človek lahko utonil. Še strahotneje je bilo v ženskem taborišču. Krik otrok, žena in starcev je rezal noč in tekmoval s tulečim viharjem. Reševali so se na višje prostore, a mnogo otrok je utonilo. Vsi so se prehladili in na posledicah te strašne noči jih je mnogo pomrlo. Ko se je zdanilo,

33. Zločin je dokončan.

so italijanski oficirji nagnali na pol golo, premočeno in do smrti zmučeno množico ljudi nazaj v opustošeno in deloma še poplavljeno taborišče. Nastopili so oktobrski dnevi, ko ima bora silno moč in hitrost ter se pojavlja periodično in piha neprestano, tudi po 12 dni, podira šotore in reže do kosti. Večina ljudi ni imela ne zadostnega perila ne obleke. Ko so hodili interniranci na delo v deževju in viharnih dneh, so se zavijali v edini koc, ki so ga pobrali z ležišča ter si ga speli pod vratom z žico. Z dela so se vračali premočeni do kože in večno lačni, a v šotoru so se morali mokri in prezebli pokrivati s premočeno odejo, ki jim je pravkar služila za plašč. Tako so rabski rablji, zvesti navodilom Mussolinija in Robottija, da je treba uničiti čim več slovenskih ljudi, temeljito opravljali svoje delo. Spričo mraza, gladu in strašnih stanovanjskih razmer so pričeli ljudje umirati. Otroke od dojenčkov do 10 let stare so namestili v bivšem hotelu »Adrija«, kjer so na oni postelji ležali trije do štirje. Bili so večinoma goli. Pod njimi so se zarejali črvi, da so jih bolni-

34. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovecem — I.

čarke interniranke odstranjevale po cele kupe. Dojenčke so hranili s pobeljeno vodo, večji otroci so dobivali v vodi namočen kruh. Po večini so umirali torej od lakote in žeje. Štiri do pet otrok je umrlo na dan.

Lakota je bil tisti neusmiljeni bič v rokah oblastnikov, ki je pahnil v grob tisoče nesrečnikov. Lakotniki so se zelenkasti v lice z muko pomikali po taborišču, top obup

35. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovcem — II.

jim je seval iz oči. Ljudje so umirali, bi rekel, brez hrupa. Zvečer so na videz zdravi legli spat, zjutraj so jih našli tovariši mrtve pod šotori. Lakoti se je pridružila griža oziroma trebušni katar. Medleči bolniki so se mukoma vlekli do latrin, nazaj so jih onemogle prinašali krepkejši tovariši. V dežju in vetru je bila pot do latrin opasna. Najmanjši prehlad je bil že smrtnonevaren. Umrljivost je rastla iz dneva v dan, taborišče nekdam čvrstih ljudi

36. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovcem — III.

se je spremenilo v taborišče okostnjakov, ki so kakor sence lazili okoli šotorov. Griži se je pridružila lakotna vodenica. Takemu bolniku je zabuhel obraz, zatekle so roke, noge in trebuh. Ker zdravniške pomoči ni bilo, je bila smrt neizbežna.

Primerilo se je tudi, da so interniranci nekaj dni prikrivali mrtveca, samo da so dobivali obroke njegove hrane. Smrt zavaljo gladu je bila brez bolečin. Lahko si srebnil

37. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovecem — IV.

38. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovcem — V.

juho ali košček kruha, a v tistem hipu umrl. Tu pa tam so sprejeli koga v bolnico. Bili so to strašni primerki živega gnoja, od ležanja odprti udi, polni krast in smradu, ožrti od bolh in uši, zamazani od človeškega blata. Uši! Strašne pospeševalke gorja v taboriščih.

39. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovcem — VI.

Na Rabu so se pošastno razpasle od novembra 1942 dalje. Perila ljudje niso mogli menjavati, ker ga niso imeli, razkuževalne naprave so bile nezadostne, parjenje površno, za odvoz in dovoz oblačil so velikokrat uporabljali isto vozilo. Obiranje uši je bilo po taboriščih zavoljo mraza in vetra sila težavno. Mnogih se je zaradi golazni, posebno v boleznih, polotil obup in uši so se zarejale kar v armadah. Primerilo se je, da je na eni sami vojaški odeji bilo do 20.000 uši. Strahoten je bil ta bič za izmozgana telesa in ni čuda, da so prenekateroga uši dobesedno požrle.

40. Žrtve Italijanov na planini Golobar nad Bovecem — VII.

Lakota, mraz, burja, boleznj in uši, vse to je hlapčevalo smrti, ki je kosila vedno besneje. Na božični dan 1942 je bilo v vseh sektorjih taborišča 89 mrličev.

Neizbrisni so spomini na žalostne jesenske in zimske mesece 1942. leta, ko se je v morečem vzdušju umiranja vrstil pogreb za pogrebom na pokopališče. Izmozgani tovariši so morali nositi svoje umrle brate na ramah, v surovih krstah. Uši so bežale skozi špranje na pleča pogrebcev in čestokrat se je zaradi padca onemoglega nosača skotalilo iz ene

41. Prihod v taborišče smrti na Rab.

krste dvoje trupel, čeprav so uradno zagrebli samo enega. Nad 4800 ljudi: mož, žena, otrok in starcev je bedno končalo na Rabu.

Ob kapitulaciji Italije se je bodisi internirancem bodisi jetnikóm iz laških ječ odprla pot v domovino. Premnogi pa so nadaljevali svoj križev pot v Nemčiji. Drug za drugim so vozili vlaki proti Brennerju, da se je dolina Adiže dobesedno zamašila. Komur je bila sreča mila, je septembra 1943. leta došel v domače gore. Nemške trupe so se razlile po Primorski in severni Italiji, lovile vračajoče se trpine ter obešale. Obešali so okupatorji od prvega dne, kar so prišli na slovensko zemljo, prav posebno pa so obešali to jesen. V nestrpnem pričakovanju, da jih domovina okrepča, da bodo v nekaj urah stopili pod

42. Slovensko ljudstvo umira pod šotori na Rabu.

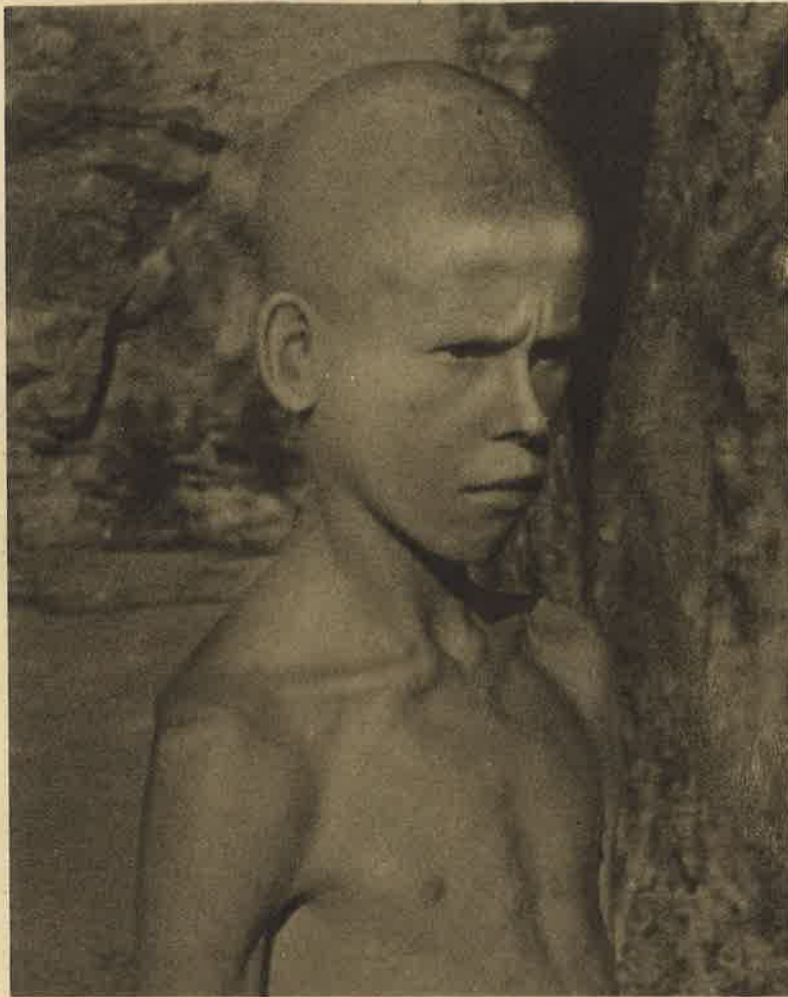
domačo streho, so hitele skupinice taboriščnikov in jetnikov čez Primorsko proti Ljubljani. A namesto snidenja s svojci, jih je na rodnih tleh čakala nova zver, še hujša, hitlerjevski nacist. Drevesa ob cestah so se poselila z nihajočimi trupli. Groza je potovala skozi deželo. Izmučenim, po domu hrepenečim trpinom, brezbrambnim in nenevarnim, je nemški fašist, zvest svojim ubijalnim nagonom, pripravil smrt na vrvi. Kje je bil kraj, kjer ne bi v tej vojni umiral slovenski človek? S katerim zverstvom so prizanesli osvajačci našemu ljudstvu? Štiri leta je žehlala zemlja od krvi, štiri leta je smrt sleherni dan

43. Interniranci gradijo barake smrti na Rabu.

srditeje zamahovala. Česa nismo prenesli z uporno vero? Tudi iz teh temnih postav obešencev je pognala roža svobode.

Če sta trpeli Dolenjska in Notranjska pod italijanskimi okupatorji, so divjali in morili po Štajerski in Gorenjski Nemci. Njih pokončevanje slovenskega življa je bilo še bolj množično kot pri italijanskih fašistih. Začeli so takoj z masovnim izseljevanjem in streljanjem. Jasno je, da je bilo zlasti na Štajerskem silno močno nemškutarsko ozračje, ki je na široko zastrupljalo slovensko okolico. Znane so naloge kulturbundovcev, smrtnih sovražnikov in najnevarnejših tipov za naš narod. Kulturbund je pripravljaj teren za prihod Nemcev in v prvih dneh predložil gestapu vse sezname slovenskih ljudi, ki da jih je treba takoj izseliti ali zapreti ali čimprej postreliti. Nemci zaradi tega niso potrebovali toliko opore v slovenskih

44. Lakota izžrpava slovensko deco na Rabu.

izdajalcih, ker so imeli že od prej postavljene svoje najzanesljivejše ljudi. Te je bilo treba ob prihodu samo namestiti na mesta, ki so jim bila določena že vnaprej. Slovenska sodišča so že do kraja razgalila vso usodno odgovornost teh ljudi. Begunje so se polnile, neprestano polnile. Treba je bilo le majhnega povoda in ljudje so začeli padati v masah pod gestapovskimi krogami. Vrstili so se neverjetno dolgi sezname imen nesrečnih talcev, ki so jih Nemci streljali kar mimogrede. Eden največjih morilcev slovenskih ljudi je bil general Rösener.

Čim večji je bil ljudski upor do tega, tirana in vseh slepih izvrševalcev njegovih zapovedi, s tem večjo nestrpnostjo ga je, kakor je dokazano, pričakovala slo-

45. Vodenica od lakote mori Slovence na Rabu.

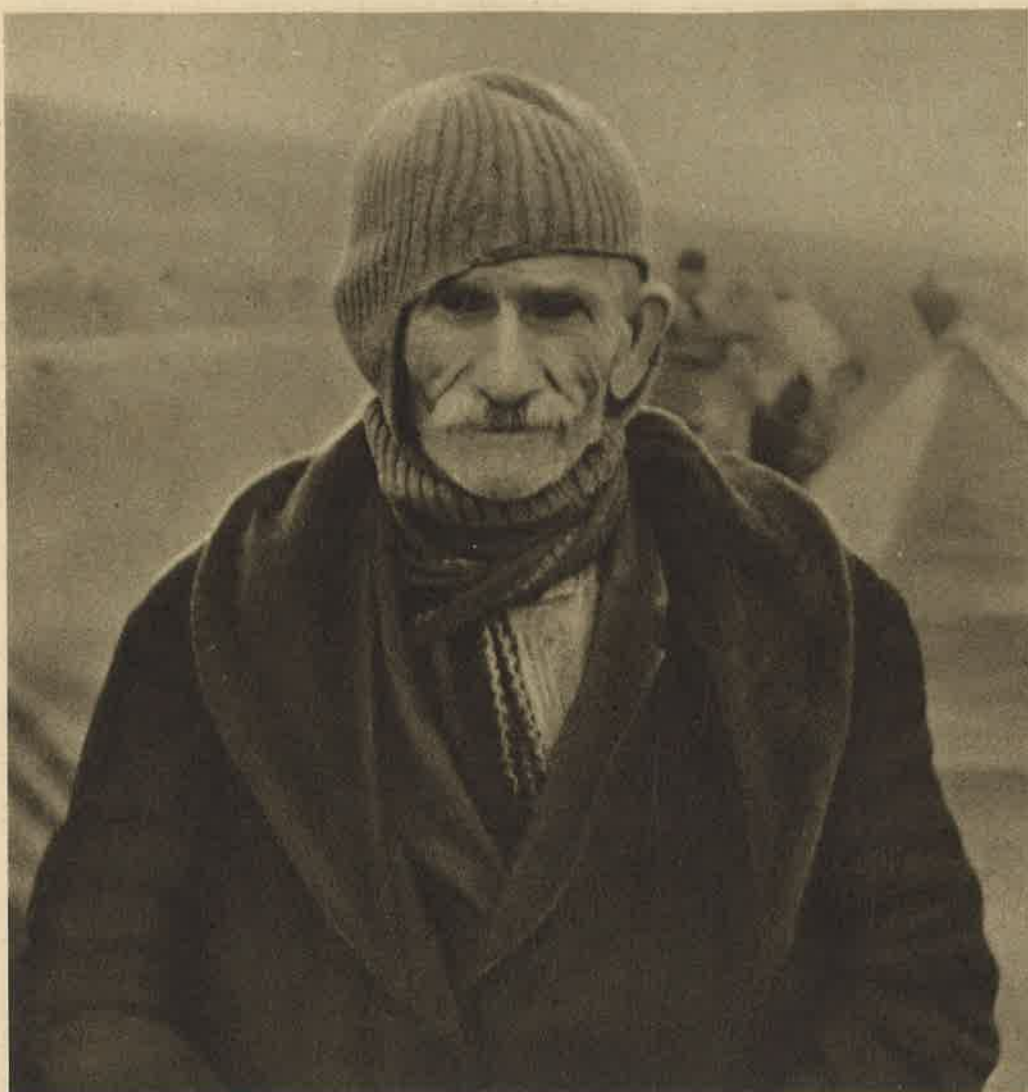
venska reakcija s škofom Rožmanom na čelu. Teh ljudi niso motili prav nič tisoči in tisoči pobitih Slovencev, ki jih je obsodil na smrt Rösener, zanje so bili Nemci še vedno herrenvolk, v katerem so z neverjetnim hlapčevstvom gledali »nadčloveške« odlike, ki da jih pri Italijanih ni bilo mogoče zaslediti... Dejstvo je, da je slovenska reakcija od Nemcev po kapitulaciji Italije silno veliko upala, toda upala je čisto po določenih računih. Upala je, da bo s prihodom Nemcev na ozemlje bivše ljubljanske pokrajine do-

46. Lakota na Rabu.

končno iztrebljeno partizanstvo. Zato so že vnaprej navezovali stike z Nemci, že vnaprej so dobili zagotovila, da se slovenski duhovščini ne bo nič zgodilo. Vse karte so stavili na tako imenovano nemško nekompromisnost in njih sovraštvo do slovenskih ljudskih množic. V resnici, slovenska reakcija se je Nemcev silno veselila in jih komaj čakala. Spomniti se je treba samo na Turjak. Oboroženi oddelki vaških straž, ki so se upirali osvobodilni vojski, so poznali samo en klic na pomoč in ta je veljal Nemcem. Reakcija je ugibala samo, kdaj bodo posegli v borbo Nemci.

Ali se naj potem kdo čudi prisrčnemu snidenju škofa Rožmana z generalom Röserjem? Ali se je treba čuditi njegovemu smehljaju, ki smo ga Slovenci sicer tako malokrat opazili in ki kaže, da je pripravljen prav za to izredno priliko. V tem škofovem smeh-

47. Tudi starci so morali na Rab.

ljaju, ki nikakor ni samo vljudnostna mimika, marveč iskren izraz, poln vsebine, je stavljena na uslužnost Nemcem vsa slovenska reakcija. Škof Rožman se je z Rupnikom in vsemi njegovimi vrgel Nemcem k nogam samo zato, da bi Nemci uničili Osvobodilno Fronto in da ne bi zaživel slovensko ljudstvo v novi Jugoslaviji resnično svobodnega življenja. Zato so se jih oprijeli tako krčevito kakor tisti, ki se potaplja, onega, o katerem misli, da ga bo rešil. Rupnik je prejel »ukaz« o ustanovitvi slovenskega domobranstva in začela se je doba velikih parad in svečanosti, pri katerih se je

48. Psi stražijo umirajoče izgnance na Rabu.

tako neprisiljeno sprostita škofova in Rupnikova velika ljubezen do Nemcev. Res, nista in nista je mogla prikriti, pa saj si tudi prizadevala nista. Ni je slike, na kateri ne bi njuna obraza v nemški družbi kar žarela od neke posebne »onostranske« gloriije. Rupnik in Rožman sta dobesedno tekmovala, kdo izmed njiju bo storil Nemcem več uslug in kdo bo pri njih deležen večjega zaupanja. Višek in končno potrdilo izdajstva teh ljudi pa je bila domobranska prisega Hitlerju in njegovemu morilskemu

49. Vrsta žrtev nemo obtožuje.

generalu Rösenerju. Rupnik in Rožman sta seveda tej prisegi slovesno botrovala in si sploh na vse načine prizadevala, da bi jo čim pravilneje raztolmačila. Vse sile in ves svoj moralni vpliv sta položila v to, da bi ta prisega ne izgubila na pomenu in da bi se prav vsi domobranci zavedli veličine akta. Moralno zločinstvo škofa Rožmana je tu doseglo svoj višek. Ves pogubonosni vpliv škofove okolice ne bi zmogel tega, če ne bi škof popolnoma sam z dušo in telesom gorel v nesramežljivem oboževanju nemškega fašizma. Naj je še tako govoril o svojem slovenstvu, niti enega njegovega dejanja ne pozna slovenska javnost, v katerem bi škofovo slovenstvo prišlo v nasprotje z italijanskim ali nemškim fašizmom.

Domobranci so tako prejeli s samega škofovega mesta moralni ukaz, naj resno izpolnjujejo prisego. In če so videli na strani Nemcev škofa, kako da ne bi ravnali prav.

50. Tudi ta dva starca sta s smrtjo doprinesla delež k naši svobodi.

Niti ena beseda, niti en namig ni nikdar padel glede na grozovite nemške zločine, ki jih je slovenska javnost deloma poznala, deloma slišala o njih po pripovedovanju očitvidcev. Vse, vse je bilo na mah pozabljeno in Nemci so bili samo »rešitelji pred komunizmom«, oni so bili naši in mi njihovi ljubljenci. Kaj vsi zločini, če pa danes rešujejo Nemci naše položaje? To je bilo gledanje reakcije in nič drugega.

Kako da bi reakcija razkrinkavala nemške zločine, če pa jih je omogočala? Kdo je pošiljal ljudi v Dachau in od tam v Mauthausen in drugam? Slovenska policija, ki je delala z roko v roki z nemško.

Toda nemških zločinov je nešteto in slovensko ljudstvo jih spoznava vedno bolj, preko njih pa spoznava vse bolj podobo tistih zavržencev, ki so te zločine že v stari Jugoslaviji pripravljali in jih pod okupacijo pomagali izvršiti.

51. Obešenec na Primorskem — žrtev fašistov.

52. Primorska obtožuje.

55. ...isto roko rablja Rösenerja je prijateljsko stisnil škof Rožman.

56. Rožman — Rupnik — Rösener, reakcionarji, roparji in rablji.

57. Rupnik, Škof Režman, Rösener — nerazdružljivi zavezniki.

58: Gestapovci so na Gorenjskem zajeli kurirja.

Kdo bi utegnil zbrati vsa tiha junaštva našega ljudstva, kdo bi izmeril obseg nepojmljivega žrtvovanja malega narodiča v Evropi, ki si je zastavil največje cilje: osvoboditi slovensko deželo orjaškega nemškega ubijalca in jo očistiti domačih izdajalcev, visoko dvigniti zastavo borbe za demokracijo in za srečnejšo prihodnost delovnega ljudstva. Če tako ljubimo življenje, smo življenja tudi vredni. Saj smo iz ljubezni do življenja sleherni dan življenja tudi darovali. Može in fante, matere in dekleta, še otroke je ožarilo herojstvo. V gostih zeleninah planin se je zgrinjala slovenska partizanska vojska. Vsi upi ljudstva so ležali v njej. In ničesar ni bilo, česar bi ljudstvo zanje ne sprejelo na svoja pleča. Nevarna so bila pota v planine. Po deželi so se kakor gosenice razlezli gestapovci in ljudi, ki so skrbeli za prehrano in obleko svoje vojske, so kosile krogle iz pruskih pušk! Na parobku sedeči težak je živa slika požrtvovalnosti, ki

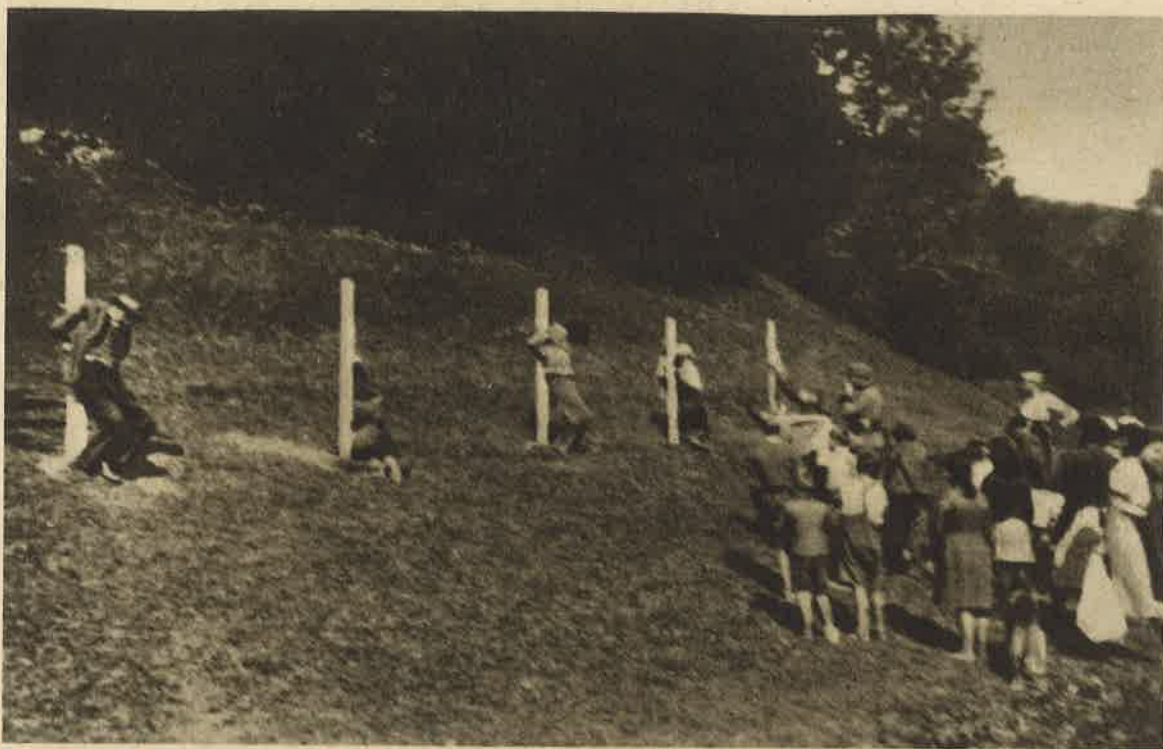
59. Hitlerjevci mučijo na pol živega partizana.

jo je pokazal svobodoljubni narod v najtežjih dneh okupacije. Šibka postava moža, prekomere otovorjena, od napora izmučeni koščeni obraz, iz oči seva odločnost in obenem tiha žalost nad usodo, ki jo je moči z gnevom razbrati s surovih obrazov nemških psov. Blagoslovljena bodi temna reber, ki si sprejela vase neznanega, skromnega moža. Blagoslovljen tudi beli sneg za mehko posteljo ubitemu partizanu. Štiri ostre zime so se zvrstile, redčile

60. Gestapovci ob svoji žrtvi.

vrste slovenskih borcev. Rdeče rože krvi so temnele na zasneženih poljih, samotnih poteh, v tišini gozdov, trpke rože ljubezni do zemlje je prestrezala snežna plast snega. Nemci so ubijali svoje žrtve kjer koli. Za betonskim opornikom kdo ve katerega gorenjskega mostu je bilo usojeno leči za vedno neznanemu junaku. Tišina zime je sprejela vase tišino njegove velike duše.

61. Avgusta 1942 so Nemci ustrelili vaščane Dobrega polja pri Ljubnem.

Leta 1942. so Nemci hoteli zadati partizanom na Gorenjskem, junaškemu odporu slovenskega ljudstva v notranjosti gestapovske trdnjave same, odločilen udarec. Izvedli so svojo ofenzivo na Jelovici, ki je trajala teden dni. Trije obroči nemške žandarmerije in SS-ovcev so zapirali prostor, v katerem so potekale sloveče hajke na partizanske položaje. Partizani so razbijali obroče in se po večini skozi njih tudi prebili. Bilo pa jè tudi precej žrtev na njihovi strani, čeprav se to število niti daleč ne da primerjati s številom pobitih Nemcev. Nemci so nekaj partizanov tudi zajeli in živinsko pobili.

Mučenje človeka, mrcvarjenje živega, zvezanega človeka, krvave in ožgane kepe udov in krikov, hropenje umirajočih v neznanskih bolečinah, smrad nepokopanih, sadiščno razgaljenih trupel — tako je vladal nemški gestapo po gorenjskih krajih. Nemški rablji so nosili poleg brzostrelke še svoje pravo orožje, pruski bič, spremljali pa so jih psi volčjaki, naučeni na žive ljudi. Gorje žrtvi, ki je prišla v pest takemu nosilcu nemške gospodovalnosti in oholosti. Trikrat gorje partizanu — borcu, torej vojaku — zavezniku

62. Ujet partizan v Mali poljani pod Storžičem pred streljanjem 1942.

63. Jetniki iz Begunj, ustreljeni kot talci v Mostah pri Žirovnici.

velikih armad Združenih narodov na drugih evropskih bojiščih. Zanj ni bilo ujetniške zaštite po mednarodnih dogovorih. Zanj je bila pest in škorenj in bič, nož in krogla. Pogreb je bil milost, ki jo je narekovala prav tako zločinska prekanjenost. Treba je zakriti sledove pobojev, ubijati in skrivati. Za svojo zasebno uporabo, v spomin in dokument dobro opravljenega dela, si je sadistični gestapovec napravil fotografije mrličev. Strahotne so te serije slik. Ljudje slone, kot bi bili še živi, toda njih otrple kretnje ne morejo prevariti očesa. Obrazi govore o prestanem mučenju. To so spomeniki groze in nemškega novega reda na Gorenjskem. Kaj ni to edini resnični obraz fašizma?

64. Na cestnem križišču Ljubelj—Golnik pri Kranju je bil 6. junija 1941 obešen prvi Gorenjec.

Celje, ena izmed strašnih postaj slovenskega trpljenja, Celje, v svitu zločinske fašistične vojne štiri leta žareča rana, ki ji ne presahne krvi do zadnje ure pred svobodo. Celje, noč in dan odprta klavnica, skozi katero naj bi odteklo prej ali slej vse, kar je na Štajerskem našega. Na tri dele so razkosali po zlomu stare Jugoslavije malo Slovenijo. Že to prvo dejanje nacističnih osvajačev je nedvoumno in jasno pokazalo, kakšna usoda se obeta Slovincem. Trije klavci so prekosili v divjanju drug drugega. Nemci so

65. Nemci obešajo v Stari graščini v Kranju septembra 1943 ujetega partizana.

66. Žrtev hitlerjevskih zveri na Gorenjskem. (Slika najdena pri ujetem nemškem vojaku.)

hoteli biti prvi. Pasje so sledili Hitlerjevemu naročilu: »Napravite mi Štajersko čimprej nemško!« Lotili so se rabeljskega dela in z brutalno odkritostjo navaljujoče zveri oholo izjavljali, da v treh letih ne bo v rajhu nobenega Slovenca več. Kaj jih brigajo določila haaške konvencije o postopanju z začasno podjarmljenimi narodi. Jeli so uničevati deset-tisoče najboljših slovenskih ljudi po neštevilnih taboriščih, streljali v množicah talce, preseljevali ljudi, posebno v Šlezijo. V svoji okrutnosti, ki nima meja, so rekrutirali naše fante za vojno, za tisto krivično vojno, ki je bila naperjena proti Slovanom, predvsem proti veliki bratski Sovjetski zvezi. Temu svojemu početju, ki ni bilo nič drugega kot golo, kot smrt mrzlo nasilje, so nadeli ime oblasti novega reda. V imenu tega »novega reda« je zločinec Überreiter z nepojmljivim licemerstvom govoril na svojih lepakih o zajamčenju osebne svobode, zasebne lastnine in imetja,

67. Žrtev hitlerjevskih zveri na Gorenjskem. (Slika najdena pri ujetem nemškem vojaku.)

a isti Überreiter je samo iz brežiškega okraja izselil nad 65.000 Slovencev, jih pogнал kakor sužnje v nemške fabrike, rudnike, livarne, od katerih velika večina ni več videla domače grude. Isti Überreiter je na ogromnih plakatih podpisoval smrtne obsodbe pod strahotnimi kolonami tisočev talcev. V imenu tega novega reda so hitlerjevski pobesnelci pokončali deset in desettisoč ljudi, jih do smrti izmučili po preiskovalnih zaporih in taboriščih, jih pošiljali v internacije, kjer so pomrli od lakote, jih dušili s plini, žive zakopavali; živim sekali glave, žive sežigali v zastraženih vaseh, hišah in krematorijih. V imenu novega reda je tekla kri od avtomobilov in trug v Begunjah, za Kresijo v Celju in po Sodni ulici, tekla je kri v mučilnicah in taboriščih v Rajhenburgu, v Gradcu, v Šleziji, v Dachauu, v Buchenwaldu, Auschwitzu, padali so talci v Framu, Pamečah, Zagorju, Trbovljah, Radečah, Žrečah, Lučah, Polzeli in drugod. Razcefrane in preluknjane

68. Žrtev hitlerjevskih zveri na Gorenjskem. (Slika najdena pri ujetem nemškem vojaku.)

so bile planke od rafalov na okrožnem sodišču v Mariboru: lasje, koža in strjena kri je visela na njih, čez zid je metalo dele lobanj, oči in možganov. Bila je tema v slovenski deželi in nepopisna groza, toda ljudstvo, oropano vseh človeških pravic in ponižano pod žival, je vedelo vsak dan bolj, da žari iz gozdov svetla sekira pravice, ki naj pobije lajavega nemškega psa.

Celje! Ostudna tenčica zločinov, ki niso jenjali za en sam dan, se je prižela nate! »Stari pisker« je bil mrtvašnica premnogih, tu se je ustavil poslednji korak premnogih.

Živi mrčveci ob zidu na prvi sliki. Med njimi so delavci, kmetje, izobraženci, uradniki, dekleta, žene, matere in celo pohabljeni. Vse sloje naroda je treba uničiti. Prvi skupini zavezujejo oči. Večina še ne opazi tega strašnega obreda. A kakšna misel se je zapodila skozi duha onim, ki so se pravkar ozrli na one nesrečnike? Kakšno čustvo je zavalovalo v

69. Na Jelovici zajeti, mučeni in pobiti partizani 1942.

srcu, ki bo zdaj zdaj nehalo utripati? Nemara vidijo na drobno vse zgibe prstov, ki zavezujejo rutice, nemara vidijo svetli jermen na krvnikovi puški, nemara vonjajo zatohlost, ki veje skozi črna zamrežena okna, nemara gledajo tako, ko da ne plahuta smrt nad njimi. Morda se je kdo zazrl v zeleno travo, ki svobodno živi med peskom, morda je kdo tiho izgovoril dan svoje smrti. Morda je v dekletu zarjavelo po fantu, ki se bori v planinah, morda

70. Na Jelovici zajeti, mučeni in pobiti partizani 1942.

je očetu zagorela pred očmi slika doma: otrokom se ulivajo solze čez lica, ker ga ne bo nikoli več. Vsega je v njih nemara, vsega razen strahu. Vedo, zakaj bodo umrli.

Odurno dvorišče »Starega piskra«, razjedeni kameniti tlak je prala slovenska kri leto za letom, dan za dnem. Ob lesenem zidu, nagačenem s peskom in kamenjem, teče pas smrti. Roka mučenika je pravkar nehala grebsti v pesek, v smrtnem boju se je zadnjič vzpelo telo in se umirilo za vedno. Topla kri neslišno šumi, se razteka po tleh in zastaja.

71. Na Jelovici zajeti, mučeni in pobiti partizani 1942.

Nova petorica, držeč drug drugega za ramena, stopa pred puške na dvorišču smrti. Ali slišite strahotno škripanje peska pod njihovimi koraki, ali ne joče zrak nad prekletimi kamni? Razpuščajo se, a smrt jih bo povezala med seboj, ko se povesijo puške, povezala jih bo s silnimi rodovi onih dob, ko je slovensko ljudstvo terjalo pravico do življenja, povezala s sedanjim rodom, ki neutrudno suče meč, da si pravico pribori. Ob pokošenih telesih

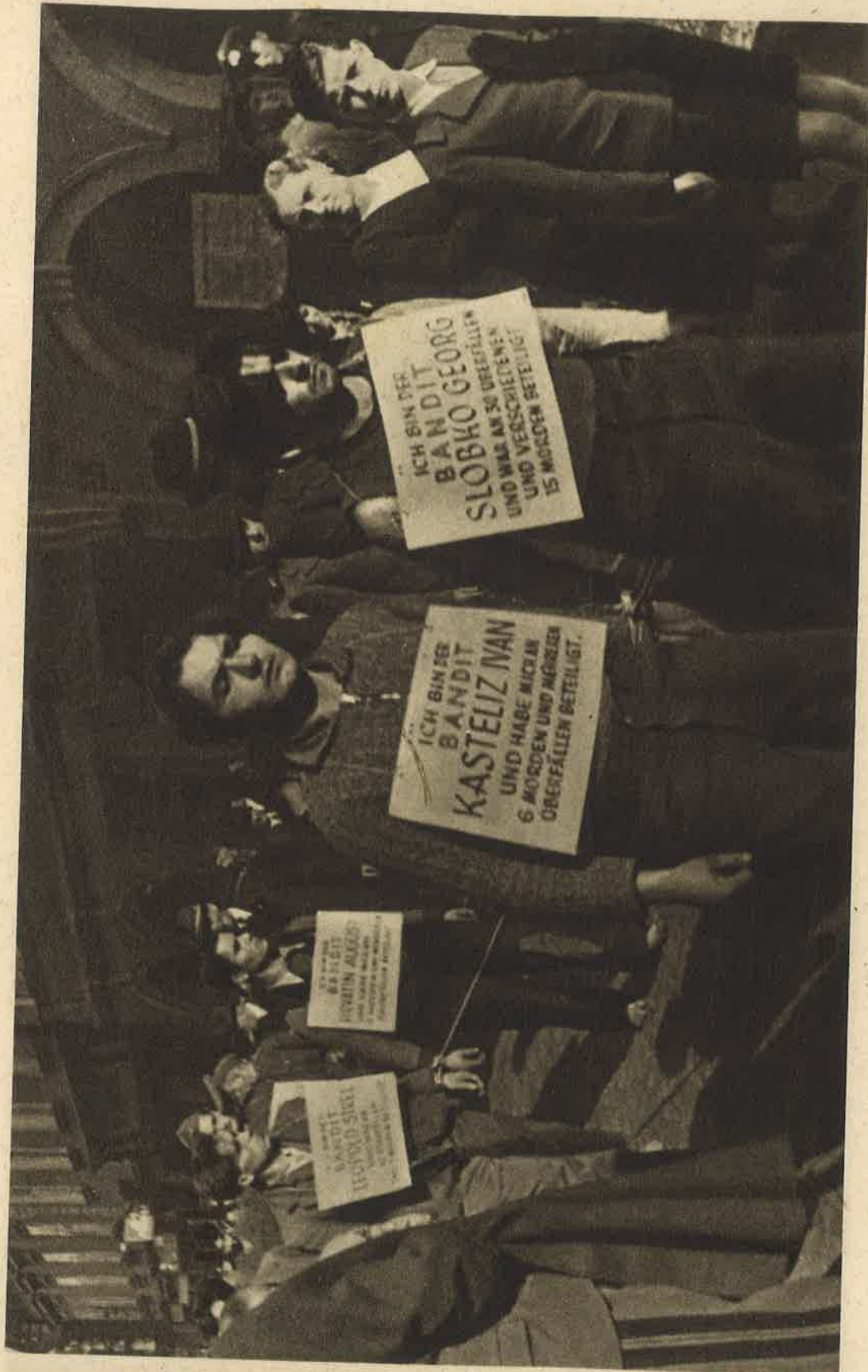
72. Na Jelovici zajeti, mučeni in pobiti partizani 1942.

cvetejo strašne rože srčne krvi, iz razbitih glav so šinile uporne misli v zadnje predele slovenske zemlje, v zadnjo kočo strme mrtve oči, v zadnjo hosto je čuti njihov poslednji utrip. Kri ne rahlja, ampak veže. Iz krvi bo zagorela zvezda svobode.

»Stari pisker« golta nenasitno. Streli otresajo življenja, kakor otresa veter listje raz drevo. Da potrdijo zvestobo do križanega ljudstva, padajo žene in dekleta. Hčerka stopa za materjo, roka tiplje za odhajajočo, ki jo peha zločinski gestapovec. Le hitro, hitro! Čelade

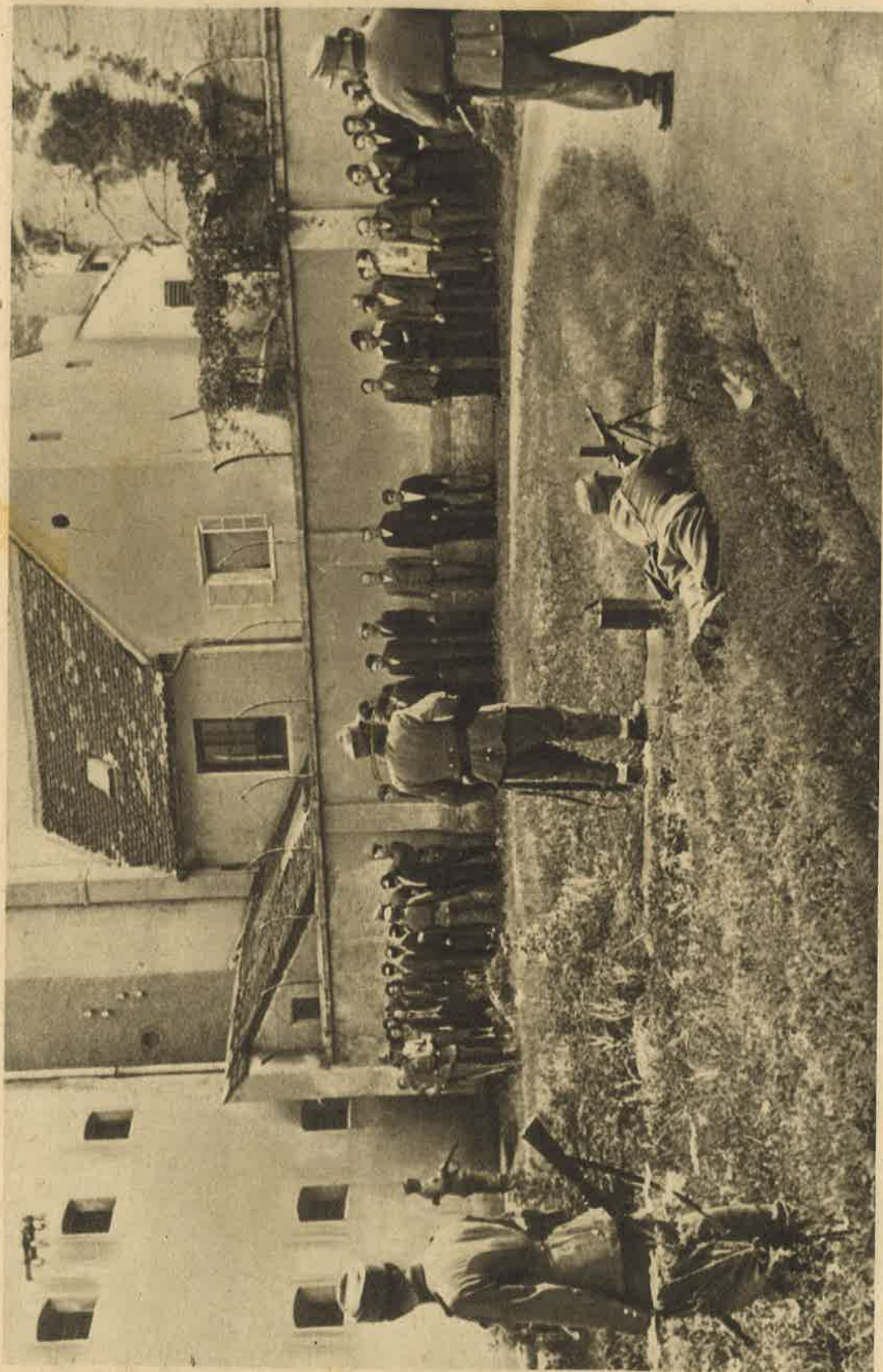
73. V borbi na Dobrovljah ujeti partizani v sprevodu sredi celjske hitlerjevske svojati 7. XI. 1942.

74. V smrt za svobodo! — Celje, 7. XI. 1942.

75. Borci za svobodo junaško prenašajo sramotivne in muke.

76. Celje: Talci na dvorišču Starega piskra — prvi skupini zavezujejo oči.

77. Prva skupina je pobita.

78. Mrtve žrtve odnašajo — žive stopajo pred zid.

79. Novo petorico mrtvih devljejo v krste.

80. Ženske razpostavljajo pred zidom.

81. Vojaki bodo dvignili puške.

82. Žene še niso izdihnile, gestapovca jih streljata v glavo.

83. Kamioni se polnijo s krstami pravkar postreljenih talcev.

S4. Nove krste z mrtveci čakajo.

85. Nadučitljaj Colja, ki ga je umorila Črna roka.

vojakov pobliskavajo kakor zobje renččega psa, puške so lačne in nesrečni mrtvarji že čakajo.

Polegla so prevrtana telesa žena. Iz ran odteka življenje. Vojaki so obrnili hrbet, da ne vidijo zvičajočih se trupel. Mrtvarji hite s krstami, zamolklo poje kamniti tlak, vmes pokajo posamični streli, ko razbijata gestapovca glave petih mučenic. Zrak žehti od krvi, hitro je treba pokriti strjajoče se rdeče mlake. Nove žrtve čakajo, zato brž v krste z mrličii. Neme črne postave mrtvarjev - jetnikov, bele, sveže rakve, obrizgana tla, toga soldateska, ali se ne bo ustavilo življenje, ali ne bo brezdanja bridkost izjedla oči trpečemu ljudstvu?

Pod kostanji na vnanjem dvorišču stoje kamioni. Mrtvarji so odložili bremena. Omahnile so jim roke, njihovi trpeči obrazi so beli, kakor so bele krste. Tovariši na vozu ne nalagajo dovolj hitro. Po podu kamiona je posuto žaganje, ki naj popije skozi špranje cedečo

86. Pečnik Franc, ki ga je umorila Črna roka na obrežju Ljubljanice pri Štepanji vasi.

se kri. Skladovnica trupel v belih krstah raste v desetine, stotine, v tisoče. Kamion za kamionom odropoče iz »Starega piskra«, Nemeč nenasitno loka slovensko kri. Strašna procesija talcev ne preneha in isti Nemeč, ki vampiri po Štajerskem, pride v Ljubljano, z istim Nemečem se spari kajnovska domača reakcija in kot nezaslišan zasmeh, kot pljunek na vse svete žrtve, se prijazno stisneta roki krvavega gestapovskega generala in maziljenega izdajalskega ljubljanskega škofa.

V začetku 1944. leta se je poleg tolikih grozot, ki so jih v okupatorski službi uprizorili domači izdajalci, pojavila Črna roka. Njena pošastna senca se je skrivnostno povzpela nad slovensko domovino, na najbolj ogaben način segala po življenju naših ljudi ter s svojim zločinskim početjem kronala svoje umazano hlapče-

87. Hutar Marija, ki jo je umorila Črna roka in vrgla v Ljubljano, obtežena s kamnom, 14. VI. 1944.

vanje krvnikom slovenskega naroda. Njen obraz je tako raznolik, kakor le more biti raznolik najostudnejši zločin. Proglašala se je za delivko pravice, a njena »pravica« se je kopala v krvi neštivilnih žrtev. Jemala je na jezik besedo o ljubezni do slovenske domovine, a v resnici se je izlegla v možganih smrtnih sovražnikov slovenstva: bila je eksponent nemškega gestapa ter je svojega mojstra v divjanju tudi prekosila.

Ko je nemška vojska doživljala poraze na vseh bojiščih, je Nemeč zaradi svoje slabosti spremenil taktiko do narodno osvobodilnega gibanja, ki ga je po njegovem treba uničiti za vsako ceno. Ali zločinec postane v onemoglosti še hujši. Tako se je nemški gestapo v periodi svoje agonije poslužil za strahovanje najbrutalnejših in najbolj lisjaških metod.

88. Sestri Šušteršič Antonija in Frančiška, ustreljeni 9. VIII. 1944 v Spodnji Hrušici od Črne roke.

Rabelj si je nadel rokavice, se zakrinkal, se poslužil izmečkov slovenskega naroda, si izbrusil iz njih nož ki naj bi ga zasadil do srca tri leta junaško se borečemu ljudstvu. Cilj je bil zgrešen, ali rane, ki so zazijale na trpinčenem telesu našega ljudstva, rjovejo in obtožujejo. Obtožujejo ne le Nemce — saj od volkov ni pričakovati drugega kot klanja — obtožujejo zlasti v kri lastnega naroda potopljeno reakcijo in pričajo, do kakšnih ostudnih globin neogibno vodi pot izdajstva nad rodnimi brati.

Skotenju Črne roke je 20. februarja 1944 prisostvoval v Trstu sam veliki ubijalec narodov Himmler. Tam je bil prosluli Dobrosav Jevdjević, mihajlovičev, ki je z generalom Roatto podpisal svojčas pogodbo o italijanski pomoči četnikom. Nekaj dni za tem je bila v Ljubljani tajna konferenca, ki so se je udeležili general v. Horstenau iz Zagreba,

89. Svetek Franc, ki ga je ustrelila Črna roka na njegovem domu 14. IX. 1944.

Rupnikov zastopnik, hrvatski reakcionar Kostić in ljubljanski kolovodje reakcije: Novak, Žitnik, Pirkmajer, Zajc. Konferirali so, kako se boriti proti narodno osvobodilnemu gibanju in tudi sklenili, kako. Kajti že konec februarja 1944 je zadivjala Črna roka.

Črnorokci so nastopili kot »ilegalci«. Kolovodje so se poslužili sredstva »ilegalnosti«, ker so vedeli, kako priljubljen je odpor pri slovenskem ljudstvu. »Ilegalnost« naj bi v ljudeh vzbudila simpatije, pridobila izgubljene pozicije zaupanja. Nepojmljivo sleparstvo in zakrinkanost sta povzročila, da razen vodij živ krst ni vedel, kam vodijo niti Črne roke. Erlihoveci so ostro nastopali zoper »ilegalo«, a dejansko predstavljali v Ljubljani njeno jedro. Izdajalski Krener je ukazal svojim podrejenim oficirjem onemogočiti moštvu beg v »ilegalo«, v resnici pa so se z njegovo vednostjo rekrutirali vanjo najstrastnejši domobranci. Klerikalci so zvrčali Črno roko na liberalce in mihajlovičevce, ti pa so trdili, da je ubijalska družba

90. Kovač Franc, ki ga je umorila Črna roka.

klerikalna. Črna roka pa je zavratno morila. A nič ni tako skrito, da se ne bi odkrilo. Na deželi so se črnorokci proglašali za jugoslovanske borce, katerih program je boj proti Nemcem. V neki vasi nad Vrhniko pa so bili ljudje priča srečanju črnorokcev in Nemcev. Stopili so si prijateljsko nasproti, popivali in izginili, kajti ljudje so glasno povedali, kaj

91. Invalid Rebolj Martin, ustreljen. Strahovit zločin je izvršila Črna roka 14. V. 1944 na Ježici.

si mislijo o pajdaški tolpi. Črna roka je bila hlapčevska družba narodnih izvržkov in je opravljala morilske posle namesto gestapa. Bila je samo del nemške policije in njena desna roka. Dostop je imela v vse zapore in se vozila na umore v policijskem avtomobilu. Strastno je vohunila za simpatizerji OF in jih spravljala s poti na najbolj ostuden način. Tu pa tam je nemška policija zaprla črnorokce zaradi umorov, samo da prešlepi naivne ljudi. O umorih, ki jih je zagrešila Črna roka, so napravili gestapovci včasih natančno preiskavo. Zapovedali so domobrancem zastražiti hiše, kjer so se po stenah pojavile naslikane črne roke. Tako so hoteli ljudi zavajati v slepo ulico. Na Primorskem so podtikali Nemci likvidacije Italijanov, ki jih je pobila Črna roka, partizanom, Slovencem pa dokazovali, da jih Črna roka brani pred Italijani.

V različnih krajih so nastopali črnorokci različno. Imeli so se za »redno vojsko«. Imeli so seveda svoj »program«, ki je širokoustno obsegal uničenje vsenarodne OF,

92. Ujeti partizan med četniki.

vzpostavitev federativne Jugoslavije s Karadžordževići, združeno Slovenijo razen Koroške, ki naj bi po sporazumu z Nemčijo pripadla Avstriji. Če je kazalo, so šovinističnim Kajnom raztegnili Slovenijo do Tagliamenta in Visokih Tur, če je kazalo, niso bili ne za partizane, ne za belogardiste, ne za Nemce, ne za kralja Petra, s kakršnimi ljudmi so pač imeli opravka. Če je kazalo, so zatrjevali, da so v zvezi z Angleži. Nosili so s seboj zategadelj partizansko, nemško in domobransko uniformo. Črna roka so bile v resnici likvidatorske skupine, ki so jih Nemci tajno najemali in plačevali za pobijanje sodelavcev in simpatizerjev OF. Na vrata in stene hiš so risali črne roke, vdrali v poslopja sredi noči, pobijali ljudi na mestu, ali jih vlačili s seboj ter morili na skritih krajih. Njihove žrtve so bile največkrat strahotno razmrevarjene. Pošiljali so žrtvam tudi grozilna pisma z naslikano črno roko in izsiljevali denar.

Črna roka predstavlja najhujše zločince, kar jih je zmogla pobesnena morilska strast slovenske reakcije. S svojo mnogoobrazno ostudnostjo so bili dejansko tajni policisti nem-

93. Četniki in fašisti pred žrtvijo.

škega gestapa v mestih, na terenu pa so s svojimi oboroženimi edinicami nezaslišano terorizirali naše zavedne ljudi, katere so poizkušali licemerno odvrnati z gnusno propagando od OF. Svoboda, ki je zmagovito zalila vso predrago, križano slovensko zemljo, ki je zrasla iz trpljenja in borbe vseh narodov Jugoslavije, je za zmeraj pomedla ta ogabni izrodek. A nemi mučeniki — strašna procesija jih je — ne nehajo obtoževati. Mi živi opravimo njihove terjatve.

94. Nepopisna grozodejstva četnikov med partizani.

V nočeh, ki so dihale grozo, so vdiral črnorokeci v stanovanja, pobijali ljudi kar v posteljah, na pragovih sob. Niso se obotavljali pobiti nesrečnega invalida, ki je na trkanje nič hudega sluteč odprl vrata in se zgrudil zadet od roke domačih propalic. Mrtvi pohablje-

95. Podivjanost je dosegla v Renčah pri Gorici na Primorskem višek. Pri obglavljanju partizana nacisti in fašisti zverinsko uživajo.

nec prepričljivo dokazuje, kako se je z zverskih duš črnorokcev odluščil poslednji drobec človeškega. Ljudi je jemala noč in vsi sledovi za njimi so izginili. V gluhih urah noči so odjeknili streli na bregovih Ljubljance: pljuskot vode, in žrtev so pogoltnili valovi. Lajali so streli v odljudnih goščah, v samotnih ulicah, na savskem produ. Krik žrtve, ki so ji navezali kamen in jo skotalili v vodo, je rezal mrzlo zimsko noč. Ljudje so nemeli od groze in se spraševali, ali ne bo konca strašne moritve. Tu pa tam so našli ubite nesrečnike. Zmrevarjena trupla, zmaličeni udi, iztahnjene oči so govorile o mučeniških strahotah, ki so jih morali pretrpeti, da zapečatijo z najdražjim svojo neupogljivo vero v svobodo in pravico, ki se mora, mora razpeti nad borečim se ljudstvom.

Umirali smo, ker iz dajatev smrti klije novo veliko življenje, padali od nacističnih krvnikov in zaradi kajnovskega greha domačih propalic, zmagali smo, ker pohodu resnice in pravice ni pregraj.

96. Kri je curkoma briznila iz rane, zadane s sekiro.

Posebno poglavje izdajstva proti narodno osvobodilni borbi tvorijo četniki. Njih vloga je bila sicer ves čas klavrna, zato pa včasih toliko škodljivejša. Prav v primeru četnikov se je najprej pokazalo, da se bo morala vsa reakcija prej ali slej znajti ob vedno mogočnejšem porastu ljudske vojske v objemu z okupatorjem. Vso moralno sramoto, ki je s tem združena, so hoteli četniški voditelji za vsako ceno prikriti, a nujnost razvoja je njihovo zločinsko hinavstvo kmalu postavila ob zid. Na nasprotni strani pa ni mogoče dovolj poudariti iskrene in močne volje samega Tita, ki je želel in hotel doseči s četniki sporazum, ki bi bil olajšal borbo zaslužjenih narodov Jugoslavije proti okupatorju. Toda vsi njegovi poskusi so samo še bolj razgalili dejstvo, da je Draža Mihajlović ves predan ljudstvu sovražnim silam. Četniki so z zločinsko namernostjo palili in vzbujali šovinistične instinkte med našimi narodi, samo da bi dosegli svoj protiljudski namen — za vselej vkovati ljudstvo v spone nesvobode in zatiranja.

97. Glava še ni do kraja odsekana.

Na tem mestu bodi omenjeno izdajalsko delo londonske jugoslovanske begunske vlade, ki se ni pomišljala proslavljati Mihajlovića in ga povzdigovati za nekakega heroja. Ni se sramovala pripisovati partizanskih uspehov četnikom, ki so se že v prvih odločilnejših akcijah borili ramo ob rami z Nemci proti partizanom. S tem pa se je dokončno izločila iz skupnosti jugoslovanskih narodov. Dò kakšnih zločinov je četnike pripravilo to doma in od zunaj neteno sovrašтво, dokazujejo slike. Takih zločinov so zmožni samo ljudje, ki so padli tako nizko, da jim pojem bratstva med našimi narodi ne pomeni nič in ki so pripravljene zvezati se na življenje in smrt z vsakim tujim tiranom, samo da bi dosegli svoj namen. To so ljudje brez narodne časti, ljudje, ki so hkrati do kraja človeško propadli. In vendar je njihovo zločinsko delo razumljivo tudi še zato, ker sò vedno bolj spoznavali, da so v imenu naroda obsojeni na smrt. To grozeče spoznanje je razplamtelo do blaznosti vse, kar je bilo v njih zločinskega in njih lastni obup se je miril v neizraznih mukah, krčih in brizgajočih

98. Fašist je zamahnil drugič.

curkih krvi partizana, ki so si ga porazdelili v klanje. Pripravili so se k temu poslu, vsi srečni, da jim je nebo naklonilo milost prijeti kakega partizana. Ne strel, ampak nož v vrat in srce: to je bila edina pot četnikov do »sprave« z brati jugoslovanskih narodov. Prekleti vsi tisti, ki ste v imenu svojih ozkih, ljudstvu tujih koristi načrtno slepili one, ki so vam sledili in jih z vsemi mogočimi gesli pozivali h klanju!

Čim globlje je prodirala v osrčje rajha Rdeča armada, s tem večjo naglico so se pomikale v Slovenijo vse mogoče vojske vseh mogočih izdajalcev. Posebej pa sta se polnila Kras in Primorje. Tu je bilo treba zapahnuti vrata naprednim silam in držati pozicije do zadnjega in za vsako ceno. Zato je bilo nasilje Nemcev na Primorskem posebno brutalno in divje. Z Nemci so se v objemu znašli iz istih računov fašisti, ki jim je v Padovski nižini severne Italije zmanjkalo tal. Najhuje pa je divjal teror združene jugoslovanske reakcije, ki je vsaj tu, na skrajnem koncu svoje izgubljene in izdane zemlje, hotela držati postojanke proti ljudstvu. Nedičevci, ustaši, mihajlovičevci, belogardisti itd., vse se je

99. Šele po drugem udarcu je padla glava partizana.

kakor v zadnji mlaki na dnu izsušene struge nagnetlo v ta prelepi prostor slovenskega sonca in slovenske bolečine. Zadivjal je teror, ki zanj ni primere, ne besede.

Na akacijah kraških drevoredov vise obešeni slovenski in italijanski mladeniči. Zoglenela trupla otrok in žena leže pred razvalinami hiš. Plitva plast rdečkaste zemlje ni mogla zakriti dokazov strahotnih zločinov in oskrumb človeka v zadnjih hajkah na Primorskem.

V Renčah pri Gorici so ujeli dva partizana. Nemci in njihova gangstrska rabeljska svojat si zamisli posebno zabavo. V izropani vasi se vendarle še najde sekira za sekanje drv — sekira je navadno orodje, ki ga imajo pri vsaki, še tako revni hiši. Tudi tnalno za sekanje drv se dobi. Partizan ne razume dobro teh priprav — ve, da ga čaka smrt in se je ne boji, toda kje je puška, da ga bo končala? Privlečejo ga k tnalu in mu pritisnejo glavo nanj. Partizan se vzpne in brani, človek brani človeka v sebi, človeški čut se upre strahotnemu prepadu zločinstva v prsih teh ljudi. Tedaj mu eden stopi na noge in ga tišči k tlom, dva druga ga primeta vsak za eno roko in mu jo zavijeta, da se telo ne stresa več

100. Trupli brez glav.

tako sunkovito. Zdaj začuti partizan sekiro na tilniku. To je tista sekira, ki jo je okupator 6. aprila 1941 nastavil na vrat vsemu slovenskemu narodu in vsej Jugoslaviji, sekira, ki je izsekavala naše gozdove, sekira, ki je tesala krste talcem, sekira, ki je neizprosno in mrzlo zabijala dolge vrste kolov, na katere so bili talci privezani svojo zadnjo uro, sekira, ki je zgradila barake, neskončne barake živih mrtvecev na Rabu, Gonarsu, Padovi, Trevisu, Buchenwaldu, Dachauu, Auschwitzu, Mauthausnu, to je tista rabljeva sekira, ki je padala in podirala in ki jo je blagoslavljal domača izdajalska duhovščina, ki jo je poveljevala vsa domača reakcija, ki so jo hvalile domače tako imenovane »sredinske« skupine, sekira, prav navadna, podla, ogabna sekira največjega zločina, kar jih pozna človeški rod. Mrzla sekira je švistnila in počasi vsekala v partizanov tilnik na tnalu v Renčah. Naj pade glava počasi! Vmes se lahko pokadi cigareta; gledalci dajo ta ali oni dober svet, kako se naj zakolje »bandit«, edini resnični gospodar te zemlje, da bo potem zemlja sama na razpolago rabljevi sili. Spet pade sekira in spet glava omahuje, krik zamira. Glava se skotali v travo,

101. Odsekani glavi borcev-mučenikov v travi.

tako obglavljeno truplo se sesede vase. Iz žil brizga v curkih kri, med petjem, vpitjem, šalami, kletvicami pade tudi druga glava. Nema obglavljenca ležita na tleh. Obe odsekani glavi pa postavijo morilci na mizo. V usta so jima vtaknili cigareto. Sede okoli mize in se smejejo strahotnim glavam, na katerih se zrcalijo muke prestane smrti.

Za vso to divjaško tolpo tujih zločincev Italijanov, Nemcev, četnikov, ustašev, Vlasovcev, se je pognala tudi k srcu slovénkega naroda gadja zalega domačinov. Petokolonstvo je že v stari Jugoslaviji pripravljalo tla okupatorju in terorizmu. Protikomunistična milica je že ves čas italijanske okupacije vodila zversko borbo proti slovenskemu ljudstvu. Slovenski gestapovci so ves čas po aprilu 1941 delali z roko v roki z Nemci. Toda žalostnima postavama generala Rupnika in škofa Rožmana je bilo usojeno, da sta formirala redne vojaške oddelke v sklopu SS divizij za krvnika Rösenerja. Rupnik je dal poveljstvo in plavogardistične divizije, Rožman pa nekatere zapeljance, ki jih je brezvestna propaganda izdajalske duhovščine zmedla in pokvarila. Ideološko podlago zločina naj

102. Oskrunjeni glavi na mizi.

bi dal »strah pred brezboštvom«. V resnici pa je šlo za protiljudske pozicije domače reakcije, ki je videla, kako nezadržno in neizprosno jo bo val narodnega, ljudskega gibanja izpodnesel in treščil na breg. Skratka, šlo je za režim izmozgavanja ljudskih množic, šlo je za veleizdajniške cilje pod plaščem skrbi za narodovo dušo. In ta reakcija se je v tisti uri, ko je začutila svoj bližnji konec, povezala jasno in z vsem pompom sprevodov narodnih noš, parad, pogrebov, svečanih maš in bogokletnih priseg z divizijami nemških SS oddelkov. Izdaja je strgala z obraza vsako krinko dostojnosti. Slovenska zastava, zakrpana s staro, črno-žolto cunjjo habsburškega kranjskega orla, o katerem so specialisti-grboslovci pisali navdušene članke v Slovincu in Jutru, se je prostituirala s praporom kljukastega križa. Zapeljani domobranci so spet marširali po prašnih cestah v spremstvu svojih kuratov in raznih propalic ter peli slovenske narodne pesmi,

103. Umor v Sušici v Brkinjih na Primorskem.

pelj so po rezkem pruskem taktu, komandiral pa je SS-ovec. Spet so se znašli stari partnerji: domača reakcionarna gospoda, izdajalska duhovščina in tujec, spet so se rokovali, spet zborovali v tujem jeziku, spet so krivili hrbte in hkrati stegovali desnice — klavni pajaci na vrvi, ki jo drži v rokah lepo uniformiran nemški morilec.

Pod odrom pa se nabira in strjuje prelita slovenska kri.

104. Gostilničar Kolenc iz Mirne, ki so ga junija 1944 ubili domobranci.

Domobraskih zločinov je dolga, dolga vrsta. Nemci so morili sistematično, italijanski okupator zahrbtno in kakor v izbruhih okrutnosti, domobranci pa so morili kakor kriminalci. Izbrali so žrtev in jo šli loviti. Ali pa so jo tudi slučajno srečali. Puška je bila preveč naglega dejanja. Pripravnejši je nož. In nož je klal neusmiljeno, divje. Razmesarjeni ljudje so umirali v travi, ki se je rdečila od krvi. Umirali so na pragu hiše, otroci so omahnili nad mrtvo mater. Mlada dekleta so morala pred smrtjo utešiti slo podivjane domobranske pokveke in umreti z nemo grozo v očeh. V očeh? Ali niso iztikali teh oči z noži? Ali niso tiščali okrvavljenega, oslepljenega obraza žrtve v njeno kri in jo silili piti njeno lastno kri? In potem so zraven kurili ognje, zraven so večerjali, kar so nagrahili in izropali v domačiji, popivali pokradeno žganje in govorili o jutrišnji maši pri fari v dolini. Ne, niso pobegnili. Tam v travi je ostalo njihovo strašno delo. Nikdar več ne bo mogoče

105. Truplo zverinsko mučenega Mišiča iz Toplic. Ubili so ga domobranci.

zatajiti teh dokumentov. Nikdar več ne bo mogoče govoriti o zapeljanosti in »strahu pred brezboštvom«. To so dejanja, ki bodo svoj ogabni značaj ohranila svež in vnebovpijoč, kakor je bila sveža prelita kri.

Listamo po knjigi dokumentov: 29. 7. 1944 so domobranci obkolili vas Ajdovec pri Dobniču. Hedi Ivančičevi so prerezali vrat z nožem, ji zadali več vbodljajev v hrbet, v trebuh pa spustili cel rafal. Domobranski poročnik je dejal: »Tu smo vam napravili koline, pospravite jih, da ne bo smrdelo.« 3. 5. 1944 so na Vrhovem pri Žužemberku popolnoma razmesarili Janeza Ozimka iz Zagradca in njegovo ženo Francko... Istega dne so pripeljali v Trebnji gorici Jožefo Šušteršičevo, jo gonili s seboj, pri vasi Sušica blizu Muljave pa so ji polomili prste in s krampom razbili glavo... 6. 5. 1944 so ujeli na Griču pri Temenici Pepco Božičevo in jo pri Temenici za železnico živo zakopali tako, da je gledala iz zemlje samo glava. Zasramovali so jo, mučili in ji naposled razbili glavo. Vzeli so ji

106. Obešena partizana v Novem mestu konec 1943. Prvemu so spodvezali noge.

plašč, prstan in čevlje. 14. 5. 1944 so vdrli na Dobravi pri Sv. Križu v hišo Franca Strojina. »Dajte psa noter!« je zaklical prvi in takoj so prinesli mitraljez v sobo. Eden je posvetil z električno svetilko v gospodarja, drugi pa je vtem spustil vanj rafal, da se je na mestu zgrudil. Hčerka Dragica Strojinova je zbežala v sosednjo sobo k staremu očetu, da bi jo branil, a vdrli so za njo in jo z dvanajstimi strelji ubili. Ko je eden od njih opazil, da še hrope, ji je s pištolo oddal strel v glavo...

Tako se vrsti pred nami stran za stranjo v tej knjigi. Naslov za vse pa je eden: Fašistično - domobransko nasilje.

Sredi Novega mesta so obesili dva človeka. Vešala so prenizka. Enemu se noge skoraj dotikajo tal, drugemu so jih privezali zadaj na hrbet, spredaj pa so mu uklenili

107. Poročnik Kveder Stane iz Arclina pri Vojniku, mučen in umorjen od domobrancev novembra 1944 v Beli Krajini.

roke. Zločinci niti ne obešajo več pošteno. Živega človeka povežejo z vrvmi in ta zavoj potem obesijo na gredo. Človeško dostojanstvo pa je poteptano v blato pod temi vešali. Okoli stoje otroci in gledajo ta prizor. Domobranci so ujeli majorja NOV Jožeta Mirtiča in poročnika Staneta Kvedra. Junaška borca sta postala žrtev onemoglega besa. Kvedru so razsekali lobanjo in iztresli možgane. Mirtiču so izrezali iz obraza, globoko iz kosti in mesa peterokrako zvezdo. Rdeča zvezda je bila vtisnjena za vse večne čase v obraz slovenskega človeka.

Naposled se je zgodilo, da je udarila pravična pest v gnezdo prusizma, ki so ga preimenovali v času te vojne v hitlerizem. Zmagoviti pohod Rdeče armade v militaristično Nemčijo pa je razgalil nacizem v vsej njegovi zverskosti. Da si pribore hegemonijo v svetu, se Nemci niso obotavljali oprijeti se najbolj zločinskih sredstev. Mnogo se je v teku te vojne

108. Major Mirtič Josip iz Ljubljane, žrtev domobrancev v novembru 1944 v Beli Krajini.
S strelji iz hitrostrelke so mu zarisali v glavo peterokrako zvezdo.

109. Nemška taborišča. Tako so zaradi izčrpanosti umrlega političnega jetnika prinesli do peči.

govorilo in pisalo o metodah, ki se jih brezobzirno poslužuje herrenvolk za dosego svojih ciljev: o večnem ognju, kjer neprestano gore trupla svobodoljubnih narodov, o kastraciji, o zločinski nemški znanosti, o nezaslišanih poizkusih na živem človeku, o brutalnih in najbolj rafiniranih pokoljih milijonov ljudi. Tisti, ki so imeli z Nemcem neposrednega opravka, so verjeli, so vedeli, ker so videli. Premnogi le niso verjeli. S prihodom zavezniških čet pa je iz tisočev nemških taborišč buhnil tak smrad, da so si zatisnili nosove tudi v Londonu in v Washingtonu. Kar se je zdelo neverjetno, je bila živa resnica. Srh groze je spreletel človeštvo in nepopisno ogorčenje je preplavilo ves svobodoljubni svet. »Novi red« je razgaljen do kraja: tovarne smrti, krematoriji, ki so, razsejani vsepovsod, goltali človeška trupla, rjovejo obtožbo nad tolikim zločinstvom in propalostjo. Poznali smo mnogo teh nemških uničevališč, ob koncu vojne pa so se odkrila še nova. Strašna glorijska obdaja imena Dachau, Buchenwald, Auschwitz, Mauthausen, Gusen itd. Neizmerljivo je trpljenje,

110. Trupla političnih jetnikov pred krematorijem, pripravljena za sežiganje.

ki se je grmadilo v teh nesrečnih krajih. Z vseh delov Evrope so vlačili gestapovci ogromne množice ljudi v taborišča, zgrajena ali projektirana že zdavnaj pred izbruhom vojne, bodisi v nezdravih predelih, kakor na priliko Auschwitz, ali pred vrati toliko slavljenih nemških kulturnih žarišč, kakor je na priliko Weimar.

Vsi narodi Evrope so morali skozi te mučilnice. Delež trpljenja in umiranja, ki smo ga dali posebno Slovenci, je ogromen. Nepopisno nasilje naj bi zlomilo narodom hrbtenico in si jih podvrglo. V svoji strašni blodnji, ki ji zgodovina ne more postaviti ob stran nič podobnega, je besnel fašizem vsak dan bolj, in ko se je bližal neizprosni konec njegove strahovlade nad narodi Evrope, je Himmler ukazal pomoriti vse, kar je še živega po taboriščih. Marsikje se je to res zgodilo. Zgodilo bi se povsod, da niso nesrečnih jetnikov rešile zmagovite zavezniške armade, ki so prodirale v osrčje Nemčije. Pred očmi vsega sveta leže zdaj grmade trupel, grmade kosti in terjajo pravico in maščevanje.

111. Ker je bila tvornica smrti preobremenjena, so trupla gromadili pred krematoriji.

V strupenem ozračju nemških taborišč so ob lakoti, v duševnem in telesnem trpljenju veneli milijoni ljudi. V smradljivih barakah so se premikale okostnjaške sence, modro-bele progaste obleke so jim plesale okoli izsušenih udov. Smrt je lovila v svojem zagrajenem lovišču, pobegniti ji ni bilo mogoče. Sredi izmozganih obrazov so žarele v kalnem soju velike oči tisočev trpinov. Ali so še govorile o uporu, o nadi nad življenjem, o hrepenenju po domačih, o svobodi, ki mora priti? Nič več! Nepregleden izraz teh oči šepeta o upognjeni upornosti, o ugaslem srcu, in če je še kakšna misel za tem čelom, je klecava misel nepopisnega začudenja in groze nad tistimi ljudmi, ki so bili zmožni tako globoko ponižati človeka. A obrazi trpinov kljub vsej nemoči premagujejo zlo, ki je motorizirano hotelo pregaziti življenje; premagujejo zlo, ker v žive vsajajo čuječnost pred vsemi temnimi silami, ki so si na zastavo svojih oholih stremljenj zapisale uničenje.

Okoli nemških taborišč so tekale žične ograje, v katerih je strujil električni tok visoke napetosti. Bile so te ograje sicer varnostne naprave, da bi onemogočile beg, a bile so

112. Po desetih dneh lakote in žeje so odprli zaplombirane vagone.

obenem preračunano sredstvo za ubijanje. Jetniških barak ponoči niso zapirali. Tako so mnogim obupanim jetnikom nudili priliko, da si končajo neznosno življenje. Od električne struje sežgana trupla so kakor razbitine prhnela vzdolž smrtonosnih ograj.

Sleherni dan so zvrhani kamioni mrličev drdrali v krematorije. Gola telesa so nalagali v skladovnice kakor trame. Posel mrtvarjev so opravljali jetniški tovariši. Zmučena in izpita trupla dovolj zgovorno pričajo, kako strašnega trpljenja polna je bila pot v takšne poslednje vožnje.

Smrt je kosila vedno huje. Zvečer so legale interniranke k počitku, zjutraj so se pred barakami kopicili novi mrličiči. Izpred barak so ženske odnašale svoje umrle tovarišice na skupen kup, kjer so jih pobirali kamioni in vozili v krematorije. Ženska taborišča niso po grozotah v ničemer zaostajala za moškimi. Trpljenje žene v tej vojni je prav tolikšno, če ne večje, kakor trpljenje mož.

113. Trupla političnih jetnikov čakajo v plinski sobi na upepelitev.

Uničevalni bes nemških nacistov ima tisoč obrazov. Kakor vse na svetu, ima tudi to svojo rast. Vrhunec pa je dosegel ta bes prav ob koncu. Poživljeni švabski rablji so tekmovali sami s seboj. Če je bilo streljanje talcev na Štajerskem, denimo v celjskem

114. Od električnega toka in strojne pobitih političnih jetnikov niso mogli sproti pobirati.

»Starem piskru«, ostudno ceremonialno in naravnost grozoten šport, je divjanje v tisočih taboriščih tik pred porazom Nemčije zavzelo tak obseg, da bi človeka, ki bi vso nezimerno širino trpljenja in propalosti zajel na mah, ubil že sam dojem. Zločinci vseh vrst, od sadističnih kriminalcev pa do izvržkov zdravnikov, ki so »znanstveno« pobijali, so v strahotnem finalu pritisnili nemškemu narodu tako ogaben pečat poživljenosti, kakršnega zgodovina še ne pomni. Nemški narod je pred človeštvom v celoti odgovoren za vse, kar se je nezaslišanega godilo v njegovih tovarnah smrti.

Lakota, tifus, pegasti legar, obešanje, pobijanje na vse mogoče načine, sežiganje živih, ne morebiti v posamičnih primerih, marveč množično; nepregledna je vrsta teh zločinov. Grozotni mlini smrti so trli narode in jih hoteli streti.

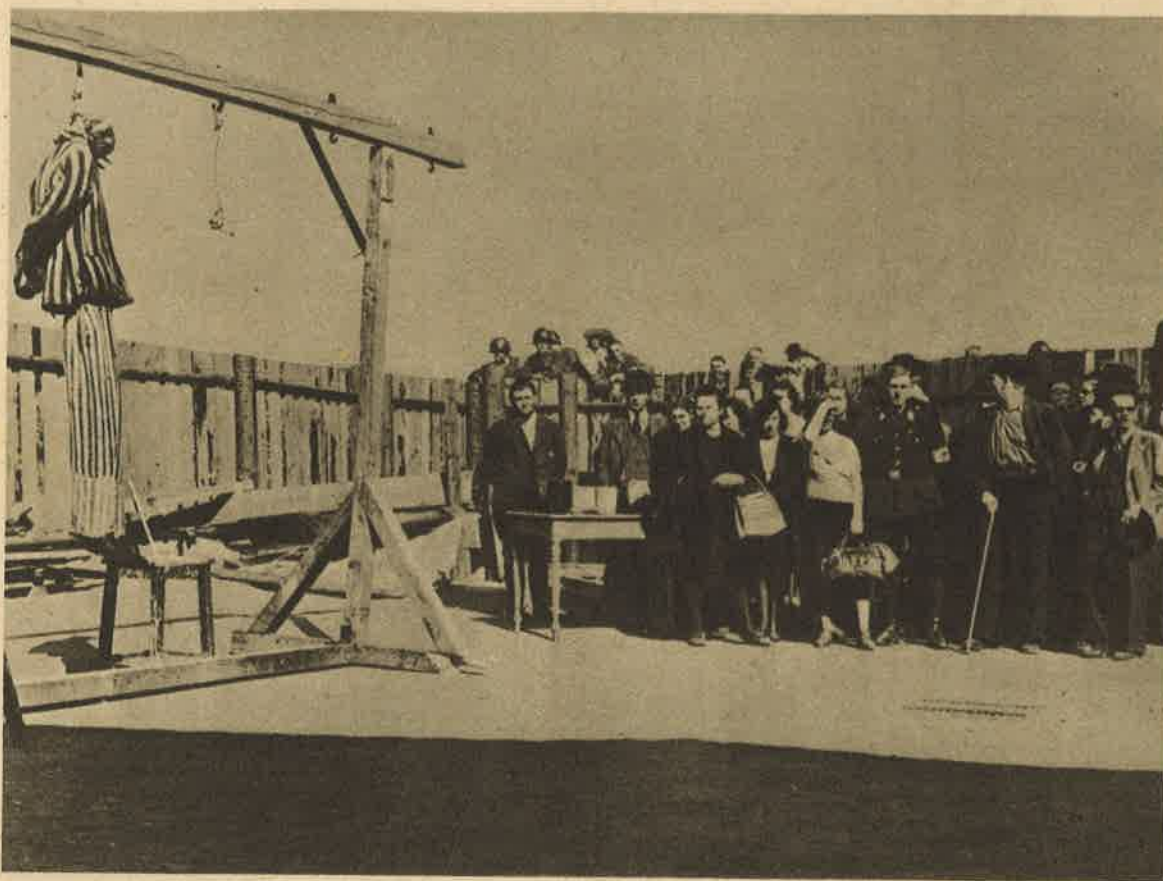

115. Eden izmed mnogih kamionov, naloženih s trupli, pripravljenih za transport v krematorij.

V Dachau je pripeljal vlak z interniranci. Prišli so iz ene tako zvanih komand (taboriščnih podružnic). Zaplombirani vagoni so stali po deset dni na tiru. Nesrečniki v njih so umirali brez hrane, vode, v zraku, okuženem po človeškem blatu, ušivi in izčrpani. Izmed mnogih tisočev transportirancev so zavezniki ob svojem prihodu v Dachau našli v tem vozečem se grobu — živih deset ljudi. Lakota in tifus sta neusmiljeno opravila svoj posel.

Krematoriji so obratovali noč in dan. Pošastna grmada ostankov kosti se je nako-pičila v enem samem dnevu v taborišču Buchenwald. Ožgane razbitine nešteti ljudi, katerih vsak je nosil v sebi živo srce, svoj svet, hrepenenje po svobodi in življenju!

* * *

116. Zavezniški vojaki so pripeljali okoliške Nemce, da vidijo resničnost hitlerjevskih taborišč.

V gozdu Velikem smrečju pod Turjakom na Dolenjskem se je v jutranjih urah 4. maja 1945 zgodil najostudnejši zločin, kar so jih zakrivili nad slovenskim narodom domači izdajalci. Ti notorični pobesnelci so iz najbolj temne, odurne, slepe, onemogle maščevalnosti morili še tedaj, ko je preblisnila slovensko nebo tisoč let zaželena zora svobode, ko se je valilo proti Ljubljani mogočno kolo prave ljudske volje v podobi junaške Jugoslovanske armade, ko se je že vdala nemška armada v Italiji, ko so Titove čete zavzele Trst, ko se je sesedel zločinski rajh. V zadnjo skupino jetnikov, pobitih v dolenskem gozdu, so brez dvoma po treznem preudarku odbrali ljudi iz vseh plasti slovenskega ljudstva: delavce, kmete, delovne izobražence, žene, dekleta. Tako raste ta poslednja žrtev v strašen simbol. Uničiti so hoteli v svojem pasjem hlapčevanju tisti narod, ki jih je rodil,

117. Ostanke trupel, ki so jih sežgali en sam dan.

segli so po cvetu borcev za pravice, ki so stali v prvih vrstah na življenje in smrt borečega se ljudstva. Sekira je bila dobro namerjena, a je spodletela. Izguba takih ljudi res neznožno skeli, a iz bolečine vstaja narod še bolj prekaljen.

Viharna svoboda je v hipu pretrgala zaveso, ki je skrivala prizorišče zadnje žaloigre. Na tem prizorišču zagledajo strmeče oči vrste zazidanih ječ, kjer so tedne in mesece trpeli najboljši slovenski sinovi. Človek bi mislil, da se je preselil grozotni srednji vek z vsem srh vzbujajočim mučilnim arzenalom v sredo mlade, prerajajoče se slovenske zemlje; človek bi mislil, da so vse to svinčene sanje, iz katerih se mora zdaj zdaj izviti stokajoča duša. Ne, niso strašne sanje, ki po njih neskončno odieže spavaču, vse je strašna resnica, tako trda in težka kakor skala. Res so iztikali oči, res so rezali in žgali v živa telesa,

118. Turjaška žrtev — Gorišek Martin.

119. Turjaška žrtev — dr. Mesesnel Franc.

120. Turjaška žrtev — Gerzinič Neda.

res so natezali in lomili človeške ude, res so ploščili prste na rokah in nogah, res so žive zazidali in jim pustili le ozko odprtino za pičlo mero zraka in skorjo kruha, da bi prekmalu ne umrli. In ko je že strujila v trohnečem ozračju veselo vrvrajoča svoboda, so maščevalni Kajni razvalili ječe, tirali nesrečnike v samotno dolensko goščo, jih pahnili na kolena in pokosili od muk že napol mrtva telesa. V najlepšem mesecu najlepše slovenske pomladi so padli najboljši slovenski možje, žene in dekleta. Iz dragocenih razbitih vrčev njihovih mučeniških teles so se razlila svetla življenja nam živim v opomin, kako budno moramo krepiti našo samoraslo svobodo in iztrebiti vse, kar se je mračnjaškega in zločinsko reakcionarnega razbohotilo pod varstvom osvajalčeve roke na trpinčeni zemlji jugoslovanskih narodov. Ker ljubimo to zemljo, ker ljubimo novo Jugoslavijo, jo bomo osnažili vse

121. Turjaška žrtev — Dolhar Angela.

ostudne navlake, ki je stoletja dušila rast našega ljudstva. Nikdar več naj se ne ponove strahote zadnjih let. Neštevilni nemi mrličji strmijo v nas, ne smemo pozabiti njihovih žrtev. Z vestno doslednostjo, ki jo narekujejo zdravje in moč našega ljudstva, bomo budno čuvali izvojevane pravice in jih z delom za obnovo in izgradnjo naše dežele krepili.

SV. URH.

Kdor koli je šel skozi mučilnice ljubljanske policije, kjer so ga zasliševali in trpinčili izrojeni golobradci, je prej ali slej slišal grožnjo: »K Sv. Urhu pojdeš! Ali veš, kaj je tam?« Sv. Urh stoji danes v svoji strašni gloriiji pred slovenskim narodom in sleherni ve, da je bilo pri Sv. Urhu nad Dobrunjami največje morišče žrtev osvajalčevih hlapcev. Ljudje na-

122. Roke Angele Dolharjeve.

meravajo s svojim gnevom izravnati z zemljo cerkvico in mežnarijo na idiličnem gričku, ker nočejo, da bi jih neprestano spominjala dni, ko je krvava mora nasilja in zločinov ležala nad tolikimi vasmi. Toda ta spomenik mora ostati! Vedeti se mora, kje je bilo zbirališče vsega najbolj gnilega, kje je bila strahotna mučilnica slovenskega ljudstva. Če bi primerjali vse, kar je v štirih letih uganjala reakcija nad slovenskim ljudstvom, velikemu, ostudnemu tvorcu, bi bil Sv. Urh njegov stržen. Tam namreč je bila že v italijanskih časih belogardistična, pozneje domobranska postojanka. Tam je bila ekspozitura ljubljanske policije, tam je morila tudi »Črna roka«. Izdajalskemu delu, ki so ga opravljali vršički naše reakcije z Rožmanom in Rupnikom na čelu, najdemo dopolnjevanje v klavcih in morilcih pri Sv. Urhu nad Dobrunjami. V Ljubljani glava, tukaj roke.

123. Cerkvica Sv. Urha pri Dobrunjah — domobranska mučilnica in klavnica.

Da zaščitijo interese reakcije na Slovenskem, so domači izdajalci hínavsko hrupili, da je vera v nevarnosti in odvajali ljudi od edine resnice, ki je žarela nad slovensko zemljo: v nevarnosti, na smrt obsojen je bil národ. Življenje naroda pa reakciji že zdavnaj ni bilo mar. Ni samo slúčaj, da so se izdajalci upirali borecem za svobodo ljudi na Turjaku; iz gradov je stoletja tolkel po slovenskih plečih valptov bič, ni slúčaj, da se je vsa ona izrojena in narodu odtujena duhovščina zbrala okrog okupatorja. Velik del duhovščine se je zaradi svoje protidemokratske dejavnosti še v stari Jugoslaviji po vsej logiki razvoja izpridil tako temeljito, da so iz cerkva napravili trdnjave in svetohlinsko hrupili na par-

124. Notranjost klavnice.

tizane: »Glejte jih, božje hrame rušijo«. Iz belogardističnih postojank so postale cerkve domobranska gnezda in naposled morišča, kakršno je bilo v cerkvi Sv. Urha. Na pokopališki zemlji, ki je posvečena, so v strašni blodni zločinskosti postavili klavnico. V senci tabernaklja so na žrtveniku ginili možje, žene, dekleta. Eden od strašnih krvnikov, Kukovica, je trdil, da se zveliča vsakdo, ki ga on ubije. Pri sebi je nosil 10 cm velik srebrn križ in takole govoril Angeli Habičevi izpod Podlipoglava: »Ta križec imam od škofa. Sam papež ga je v Rimu blagoslovil. Vsakemu ga pokažem, preden ga ubijem. Kdor obudi kesanje in izmoli nekaj očenašev, dobi pred tem križcem popoln odpustek. Zato dam vsakemu pet minut časa.«

125. Bunker na pokopališču pri Sv. Urhu.

Capuder Gabrijel, Jesih Jakob po domače Lenart — cerkveni ključar, Škrjanc Franc, Škrjanc Metod, Svetek Alojz, Lampič Filip, Lovše Filip, Jakob Avgust, Kukavica Vinko, Hrašegar, Holovan, Bitenc . . . rablji od Sv. Urha.

Cerkvena idila s pokopališčem se je spremenila v prizorišče zločinov, kakršnih je tudi v tej silni osvobodilni vojni slovenski narod malo pretrpel. Okrog 250 grobov je skrilo vase najboljše aktiviste OF iz Ljubljane in okolice. V staro lipo so klavci zabili železen kavelj za svoj morilski razgovor z žrtvijo. To je bila mučilnica, v cerkvi je bila klavnica, kri je barvala nekoč posvečene stene. Povsod je bila grobnica: pokopališče in

126. Lipa z železnim kavljem pri Sv. Urhu, kjer so domobranci privezovali in mučili poštene Slovence.

gozd na hribu. »Če se ne premisliš, prideš za cvinger,« so vpili ti vojščaki ljubljanskega domobranstva. Sanje klerikalne reakcije iz leta 1941: »Zadostuje Ljubljana in prav majhna okolica, ki pa bo vsa naša.« Sv. Urh pa je bil domobranska vlada v praksi in posledica teh izdajalskih in reakcionarnih teorij.

Sv. Urh je pa za nas še nekaj več. Sv. Urh je spomenik junaštva aktivistov OF, junaštva slovenskega ljudstva. V najtežjih urah naše zgodovine se je OF rodila iz zdravih ljudskih sil in pokazala strmo, toda zmagovito pot. Po tej poti so korakali bojni tovariši in tovarišice zvesto in predano, brez oklevanja in brez oportunizma. Ta pot je vodila skozi

127. Zločinec Alojzij Svetek, ki ima na vesti mnogo umorov, pri zaslišanju ob navzočnosti prič.

ljubljske kasarne, skozi gramozno jamo in skozi silne borbe na terenu. Na tej poti sta se srečala partizan iz hoste in kmetica v taborišču smrti na Rabu. Ta pot je združila aktivistko iz Ljubljane, ki je živa segnila po ječah, in partizanko, ki je junaško žrtvovala življenje v boju. Vedno više je peljala ta pot, vedno večje trume ljudstva so korakale po njej: poleg tisočev in tisočev dragih mrtvih iz Begunj, Celja, Maribora, od Sv. Urha, iz Dachaua, z Raba, s Turjaka, s položajev, poleg vseh teh neznanih junakov in junakinj je korakala vedno večja, vedno glasnejša, vedno bolj radostna in v zmago verujoča truma živih. Pred njimi se je zasmejala morje v tržaškem zalivu, očak Triglav jih je pozdravil. Volčje noči so minile, nova, svetla zora je zasijala z vzhoda, nova Jugoslavija je vstala, nova Slovenija.

KNJIGA »MUČENIŠKA POT K SVOBODI«
JE DRUGA V ZBIRKI DOKUMENTOV IZ OSVOBODILNE BORBE
DOTISKALA JO JE TISKARNA »LJUDSKE PRAVICE« V LJUBLJANI
MAJA 1946 V NAKLADI 10.000 IZVODOV